

ROSTERIET 6 & 8

LILJEHOLMEN, STOCKHOLM

Konsekvensbeskrivning kulturmiljö

Slutversion 2025-11-21

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

UPPDRAG

Titel på rapporten: Rosteriet 6 & 8, Liljeholmen Stockholm, Konsekvensbeskrivning kulturmiljö
Version: Slutversion
Datum: 2025-11-21
Utskriftsformat: Liggande A3

MEDVERKANDE

Beställare: Vasakronan Fastigheter AB
Kontaktperson: Margaretha Hult

Uppdragsansvarig: Daniel Nilsson, Kulturgeograf
Handläggare: Martin Lagergren, Bebyggelseantikvarie
Klara Sundlöf, Kulturmiljöspecialist

Kvalitetsgranskning: Daniel Nilsson, Kulturgeograf

Övrigt: *Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns AB om inget annat anges.*

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING4

Bakgrund och syfte4

Tidigare utredningar4

FÖRUTSÄTTNINGAR6

Aktuella lagrum6

Vägledande dokument 11

KORT HISTORIK15

Liljeholmen16

Kvarteret Rosteriet18

BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN22

Hus A23

Hus B23

Hus C24

Hus D24

KULTURVÄRDEN25

Hus A26

Byggnadsstyrelsens kontorskomplex27

Kvarteret28

Omgivningen28

PLANFÖRSLAGET29

Arkitektonisk stadsbyggnadsidé29

Arkitektonisk idé för bebyggelsen30

Arkitektonisk idé för utemiljön, gårdar, platsbildningar33

PLANFÖRSLAGET I RELATION TILL RIKTLINJER I KULTURMILJÖANALYS34

Stadsdelen34

Hus A35

Hus B och D36

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN37

Påverkan på stadsbilden39

Konsekvenser för byggnaderna49

Konsekvenser för kvarteret och omgivningen50

SAMLAD BEDÖMNING51

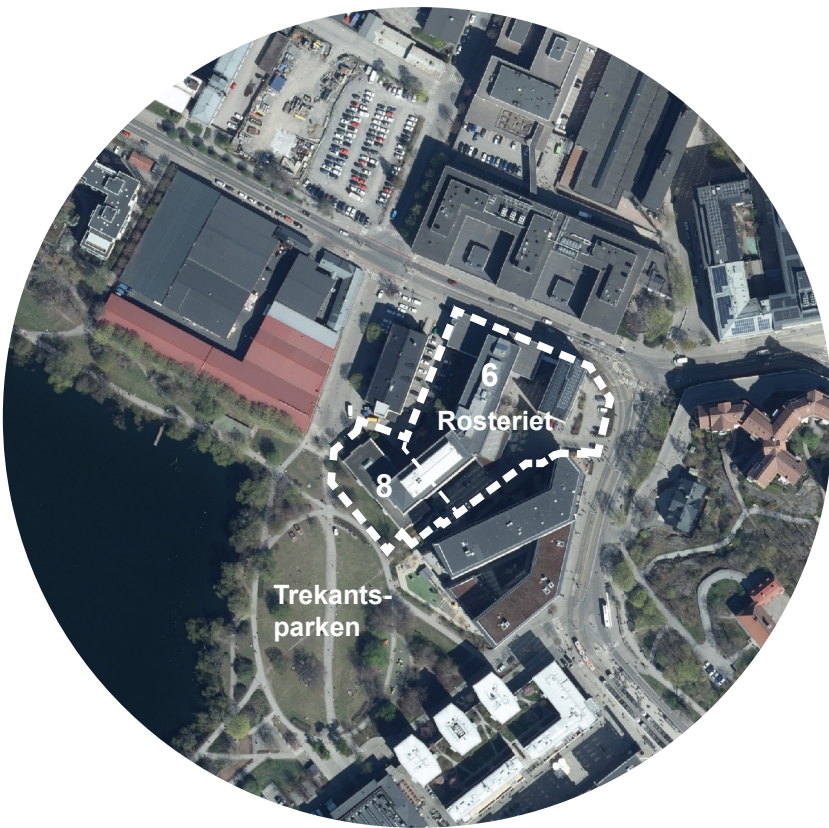
KÄLLHÄNVISNING52

INLEDNING

Bakgrund och syfte

Tyréns Sverige AB har fått i uppdrag av Vasakronan Fastigheter AB att ta fram en konsekvensbeskrivning för Rosteriet 6 och 8, två fastigheter som inrymmer kulturhistoriskt värdefulla fabriks- och kontorshus med centralt läge i stadsdelen Liljeholmen, angränsande till Liljeholmen centrum och Trekantsparken. Kvarteret har en intressant historisk bakgrund kopplat till den tidiga utvecklingen av svensk inhemsk kärnkraftsproduktion, där den äldsta kvarvarande byggnaden inom Rosteriet 6 uppfördes på 1950-talet som fabrik för framställning av bränsleelement till kärnreaktorer för det halvstatliga företaget AB Atomenergi. De andra byggnaderna uppfördes av Byggnadsstyrelsen i två etapper 1979-81 samt 1987-91 som del av ett större sammanhängande kontorskomplex för statliga myndigheter, Statens Industriverk respektive Överstyrelsen för civil beredskap.

Beslut om att påbörja aktuellt planarbete med diarienummer 2024-00513 togs av stadsbyggnadsnämnden 2025-02-21. En kulturmiljöanalys togs fram mot bakgrund av pågående detaljplanearbete med syfte att utveckla befintlig bebyggelse med på-, om- och tillbyggnader. Föreliggande rapport syftar till att redogöra för konsekvenser av planförslaget.

Kartutsnitt som visar planområdet, Rosteriet 6 och 8, inom vit streckad linje. Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

Konsekvensbeskrivning kulturmiljö

En konsekvensbeskrivning för kulturmiljö tas fram i samband med planläggning som berör kulturhistoriskt värdefulla byggnader eller miljöer. Syftet med konsekvensbeskrivningen är att beskriva den påverkan som bedöms uppstå på kulturvärden och analysera vilka konsekvenser planen ger för kulturvärden och kulturmiljön. Konsekvensbeskrivningen ska fungera som stöd för myndigheter, remissinstanser och allmänhet i planprocessen.

Upplägg

Rapporten inleds med ett förutsättningskapitel där vägledande dokument och aktuella lagrum beskrivs. Därpå följer en kort sammanfattning av historik, varefter de kulturvärden som identifierats i tidigare kulturmiljöanalyser återges. I nästföljande två kapitel beskrivs planförslaget och dess konsekvenser för kulturmiljön.

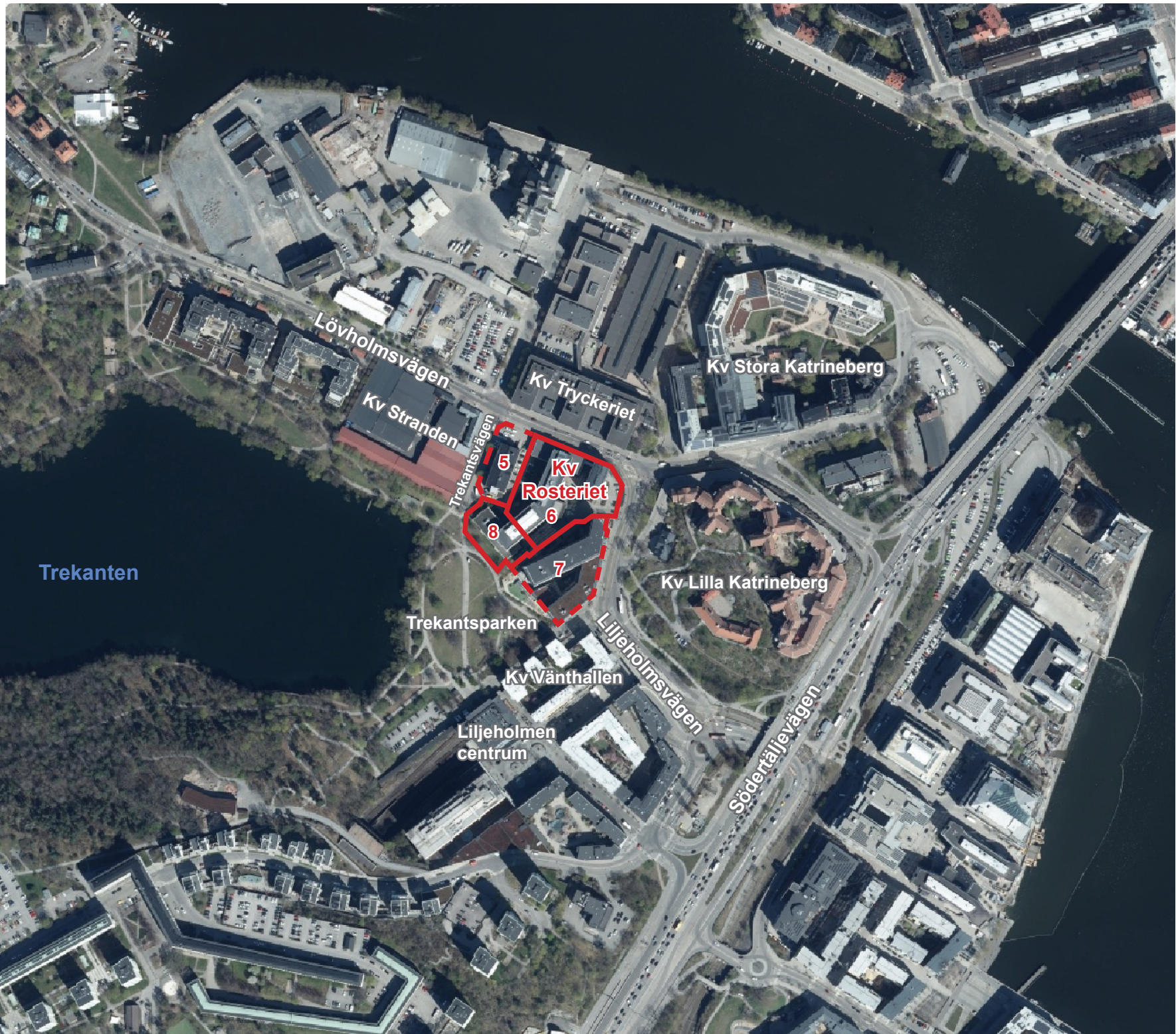
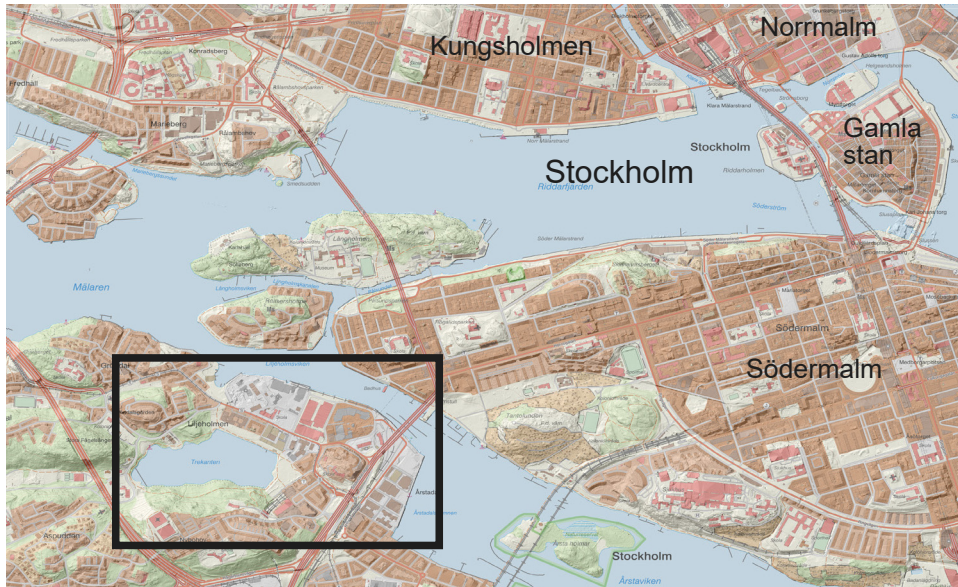
Situationsplan över kvarteret, aktuella fastigheter inom röd streckad linje. Hus A är den tidigare bränsleelementfabriken som uppfördes för AB Atomenergi 1957-58. Husen B-C-D är de statliga förvaltningsbyggnaderna som Byggnadsstyrelsen lät uppföra under senare delen av 1900-talet. B och C uppfördes som kontor för Statens Industriverk 1979-81 och D uppfördes för Överstyrelsen för civil beredskap 1987-1991. Källa: Vasakronan, bearbetad av Tyréns.

Tidigare utredningar

En kulturmiljöanalys har tagits fram av Tyréns Sverige AB, 2025-08-27. I analysen beskrivs planområdets och omgivningens historik och nuvarande bebyggelse. I rapporten ingår kulturhistorisk värdering av bebyggelsen inom planområdet.

Kulturmiljöanalysen fungerar som underlag för föreliggande konsekvensbeskrivning. Planförslagets konsekvenser bedöms i relation till de kulturvärden och de riktlinjer som tidigare redovisats i analyserna.

Ovan till vänster, orienteringskarta som visar områdets läge i Stockholm (inom svart ruta). Ortofotot visar berörd del av Liljeholmen, med kvarteret Rosteriet och ingående fastigheter utmärkta i rött. Rosteriet 6 och 8 inom heldragen röd linje. Fastigheterna avgränsas av Lövholmsvägen i norr, Liljeholmsvägen i öst, Rosterigränd i söder och Lövholmsbrinken i nordväst. Källa: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Aktuella lagrum

Plan- och bygglag (2010:900)

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används och samt hur markanvändningen skall utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller föreskrifter om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning enligt denna lag ska ske med hänsyn till natur- och kulturvärden, andra miljöaspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden. Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan av kommunerna skyddas genom bestämmelse i detaljplan. Skyddet regleras i PBL:s 8 kapitel och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt Plan- och bygglagen är även 2 kap. 6 § tillämplig.

PBL 2 kap. Allmänna och enskilda intressen

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

6 § Tredje stycket

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 kap. Krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser

PBL:s åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader eller områden som bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13§. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17§ och 14§.

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskningsförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Gällande plan

För de aktuella fastigheterna gäller PI 7973, *Förslag till ändrad och utvidgad stadsplan för kv Rosteriet mm inom stadsdelen Liljeholmen i Stockholm*, fastställd av regeringen 30 oktober 1980. För huvuddelen av marken inom fastigheterna är användningen reglerad till kontors- och industriändamål. Utanför detta område i söder är marken prickad och får inte bebyggas. På norra sidan finns en mer stormönstrad prickmarkering som anger underbyggnad (planterad). Mot sydväst är marken +-markerad, vilket anger område som får bebyggas i mindre omfattning. Närmast sjön Trekanten är marken planlagd som park, förutom området Trekantsplan. Området sydväst om Kv Rosteriet, mellan tunnelbanestationen och sjön Trekanten, var vid tiden då planen upprättades till stor del hårdgjort och användes huvudsakligen som parkering.

Utsnitt ur gällande plan PI7973. Ungefärlig gräns för planområdet i svart streckad linje.
Källa: Stockholms stadsbyggnadskontor.

Kulturhistorisk klassificering

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt PBL har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stockholms stadsmuseum är ett kunskapsunderlag utan rättsligt bindande verkan.

De tre klasser som Stadsmuseet använder sig av är:

Blått – Fastighet med bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.

Grönt – Fastighet med högt kulturhistoriskt värde. Bebyggelsen är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Gult – Fastighet med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Fastighet markerad med grått går inte att hänföra till någon av de tre klasserna. Det finns även fastigheter som är skrafferade vilket betyder att de ännu inte är klassificerade, alternativt att fastigheten är obebyggd. Fastigheter som inte är klassificerade kan ha stora kulturhistoriska värden, även om Stadsmuseet ännu inte tagit ställning till dessa värden.

För kulturhistoriskt värdefulla fastigheter och miljöer är Plan-och bygglagens förbud mot förvanskning samt de generella paragraferna om hänsyn, varsamhet och anpassat underhåll tillämpliga.

De aktuella fastigheterna är gulklassade, med undantag för den östra byggnaden inom fastigheten Rosteriet 6 som är grönklassad. Fastigheterna gränsar till grönklassad bebyggelse inom Tryckeriet 14 i norr och Lilla Katrineberg 2 i öst. Tryckeriet 14 är en kontorsbyggnad ritad av Backström & Reinius på 1970-talet. Lilla Katrineberg 2 är en f.d. folkskolebyggnad uppförd kring skeleskiftet 1900. I närheten inom Lilla Katrineberg 1 ligger också f.d. Brännkyrka församlingshus från 1920/25 (idag Nordiska Musikgymnasiet), som är blåklassad. Stora Katrineberg, en gård från 1700-talet, är den andra blåklassade fastigheten i planområdets närhet. Denna ligger emellertid omgärdad av kontorshus, och har inte särskilt stor synlighet utifrån. I övrigt finns grönklassade fastigheter och bebyggelse på flera håll i stadsdelen. I nordöst är Liljeholmsbron, Liljeholmens f.d. godsstation och kommunalhus grönklassade, såväl som tre byggnader för kontor och lager i Marievik (varav en nu är riven). I nordväst är stora delar av Lövholmens industribebyggelse grönklassad. Söder om Trekanten är stora delar av bostadsbebyggelsen i Nybohov grönklassad.

Utsnitt ur klassificeringskartan. Planområdet inom röd linje. Källa: Stockholms stadsmuseum

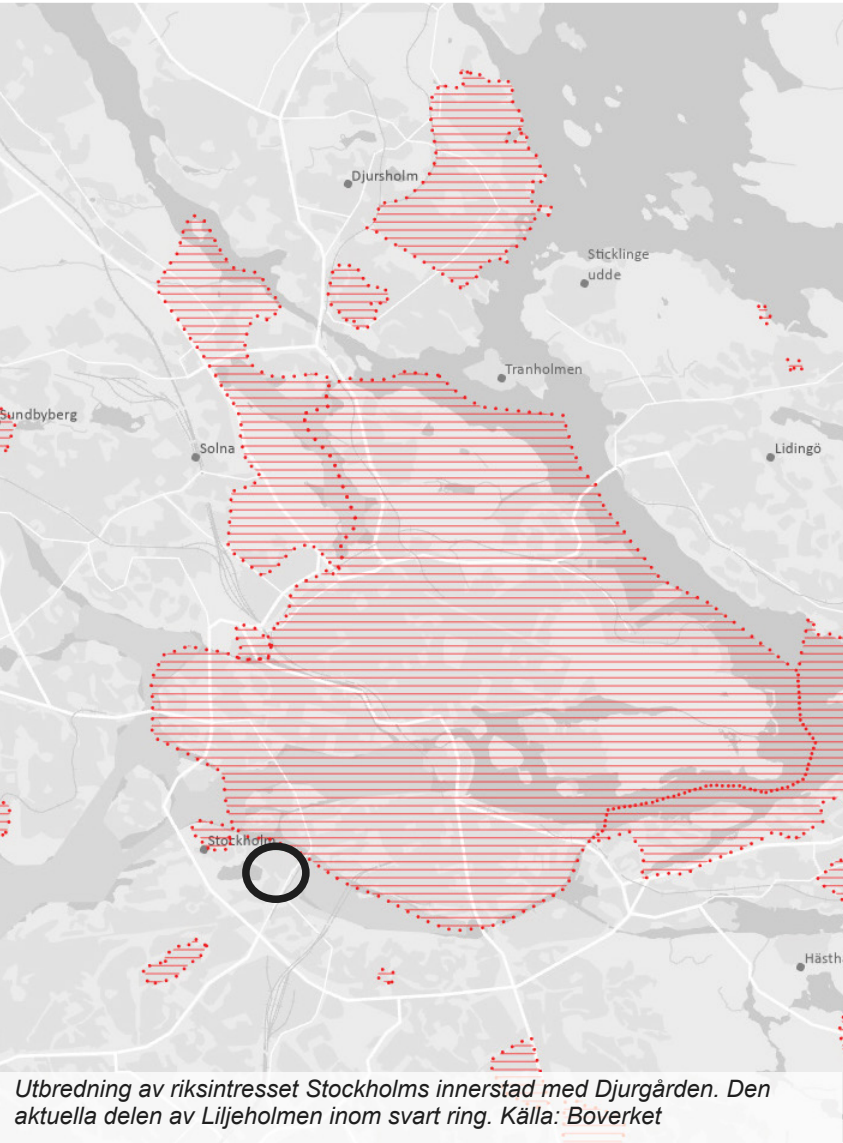
Miljöbalken (1998:808)

Miljöbalken (MB) syftar till att främja en hälsosam och god miljö för både nuvarande och framtida generationer genom bestämmelser för hushållning av mark och vatten och reglerar bland annat riksintressen för kulturmiljövårderna.

Riksintresse för kulturmiljövårderna

Områden av riksintresse för kulturmiljövårderna är sammanhängande miljöer av särskilt stor betydelse ur ett nationellt perspektiv och regleras i 3 kap 6 § MB. Ett riksintresse för kulturmiljövårderna är en miljö eller ett landskap som särskilt väl återspeglar viktiga historiska skeenden och samhällsprocesser.

Inom riksintresseområden väger de kulturhistoriska värdena därför särskilt tungt vid beslut om ändrad mark eller vattenanvändning och den fysiska miljön i övrigt. Att tillvarata kulturmiljövårdens riksintressen handlar dels om att förhindra att värdena skadas, dels om att områdets kulturhistoriska värden och potential ska vara fortsatt tongivande vid förändringar.

Stockholms innerstad med Djurgården [AB 115]

Liljeholmen ligger inte inom något område som är av riksintresse för kulturmiljövårderna. Området angränsar dock till riksintresset Stockholms innerstad med Djurgården [AB 115] i norr. De aktuella fastigheterna har ingen direkt visuell kontakt med riksintresset, men Liljeholmens norra strandlinje och front mot Liljeholmsviken, Reimersholme, Långholmen och Södermalm är av viss relevans för upplevelsen av riksintresset. Riksantikvarieämbetets motivering av utpekandet lyder:

Storstadsmiljö, som i planstruktur och bebyggelse återspeglar funktionen som landets huvudstad och politiska och administrativa centrum sedan medeltiden, med sitt läge vid mötet mellan Saltsjön och Mälaren som gett speciella topografiska och kommunikationsmässiga förutsättningar för handel och försvar. Central plats för länets och landets ekonomi, turism och kultur- och samhällsliv. De olika epokerna och århundrandena som är väl representerade i stadsplane- och byggnadskonsten, från medeltiden till 1900-talets slut. (Stadsmiljö; hamnstad, sjöfartsstad, industristad, residensstad, skolorstad, universitets- och regementsstad, rekreationsmiljö).

Riksintresseområdets uttryck, olika miljöer och företeelser som tillsammans berättar om viktiga aspekter av stadens historia och skapar grunden för riksintresset, beskrivs i Riksantikvarieämbetets riksintressebeskrivning. Följande uttryck är av viss relevans avseende den del av riksintresset som ligger närmast Liljeholmen.

Relevanta uttryck för riksintresset [AB 115]

- Stadslandskapet uppdelat på de olika öarna och malmarna, med de många broarna som förbinder stadens olika delar med varandra och med ytterstaden.
- Stadens utbyggnadsfaser (årsringarna) som gör stadsväxten läsbar från medeltiden fram till millennieskiftet.
- Stadssiluetten med den begränsade och jämna byggnadshöjden där endast fåtal byggnader höjer sig över mängden.
- Fronterna mot vattenrummen och Stockholms inlopp, både från Saltsjön och från Mälaren.
- De öppna vattenrummen och utblickarna från gaturummen mot vattnet.
- Utsiktspunkter som gör det möjligt att blicka ut över stadslandskapet.
- Gatuvyer med enskilda byggnader eller andra element som blickfång.

Fortsättning av relevanta uttryck indelat på teman i nästa ruta.

Stockholm som sjöfartsstad, militärstad samt industri- och handelsstad

- Hamnanläggningarna från skilda tider och byggnader som hör ihop med flottan och sjöfarten.
- Kajerna och hamnarna som skapar en karaktäristisk front mot vattnet.
- Industrimiljöerna som speglar Stockholms betydelse som industristad, [...].

Stockholm blir storstad

- Stadsbyggandet från mitten av 1800-talet fram till tiden runt sekelskiftet 1900.
- Nya typer av offentliga byggnader, såsom Långholmens centralfängelse, Östermalms saluhall, sjukhusmiljöer, skolorna [...].

Gröndal [AB 116]

Liljeholmen angränsar också till riksintresset Gröndal [AB 116] i väster. Området har historiska kopplingar med Liljeholmen och ligger geografiskt nära, men sannolikt kommer eventuella förändringar i planområdet inte ha någon större betydelse för upplevelsen av den riksintressanta miljön i Gröndal. Riksantikvarieämbetets motivering av utpekandet lyder:

Bostadsområde i västra och centrala Gröndal som har sitt ursprung i en arbetar- och fabriksförstad. Stora s k hyresvillor speglar en för 1900-talets början tidstypisk arbetarbyggelse som under åren 1944-52 delvis ersattes med nya epokgörande bostadstyper och husformer som blivit en viktig förebild för svenskt och internationellt bostadsbyggande under efterkrigstiden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

Genom kulturmiljölagen (KML) anger samhället grundläggande bestämmelser till skydd för viktiga delar av kulturarvet. KML är den centrala lagen för kulturmiljövården. Här anges att länsstyrelsen har tillsyn över kulturminnesvården i länet och att Riksantikvarieämbetet har överinseende över kulturminnesvården i landet. Kulturmiljölagen (KML) innehåller bestämmelser för skydd av värdefulla byggnader liksom fornlämningar, fornfynd, kyrkliga byggnadsminnen och vissa kulturföremål. I kulturmiljölagen står det att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och ansvaret delar vi tillsammans: såväl myndigheter som enskilda personer är skyldiga att visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.

Fornlämningar är lämningar efter människors verksamhet under forna tider som har tillkommit genom forna tiders bruk och som är varaktigt övergiva och tillkomna före 1850. Lämningar som är yngre än 1850 brukar kallas för övriga kulturhistoriska lämningar.

KML kap. 2, 2 och 6 §§

Det är förbjudet att utan tillstånd enligt kulturmiljölagens 6 § att rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning. Enligt 2 § hör till en fornlämning ett så stort område som behövs för att bevara fornlämningen och ge den ett tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Detta område benämns fornlämningsområde. Fråga om fastställelse av gränserna för ett fornlämningsområde prövas frågan av länsstyrelsen.

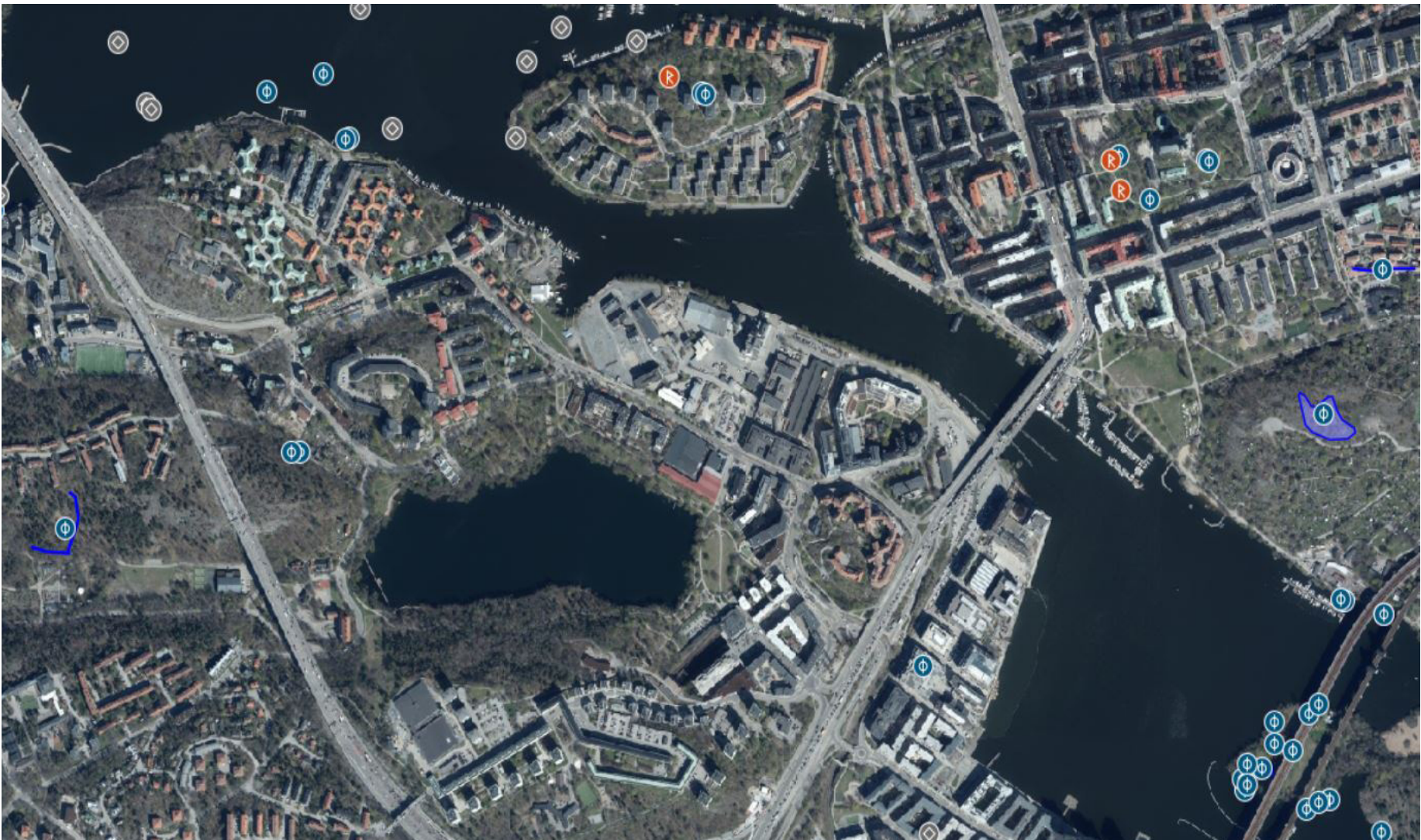
Fornlämningar

På Liljeholmen finns överlag mycket få fornlämningar. Inom utredningsområdet finns endast tre övriga kulturhistoriska lämningar; en fyndplats för en skafthålsyxa vid Årstadal, samt en terrassering och grav markerad med sten/block väster om sjön Trekanten.

KML kap. 3 och 4

Byggnadsminnen och kyrkor

Det finns inga byggnadsminnen eller kyrkor som skyddas enligt kulturmiljölagen inom utredningsområdet.

Utsnitt ur Forsöks karta över registrerade fornlämningar, möjliga och övriga kulturhistoriska lämningar på Liljeholmen. Källa: Stockholms stadsmuseum

Vägledande dokument

Översiktsplan

Stockholms stads översiktsplan *Stockholm växer* antogs 2018. Stockholms stad framhåller att bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.

ARKITEKTUR I ÖVERSIKTSPLANEN

I avsnittet Arkitektur och gestaltning anges bland annat följande riktlinjer i ÖP:

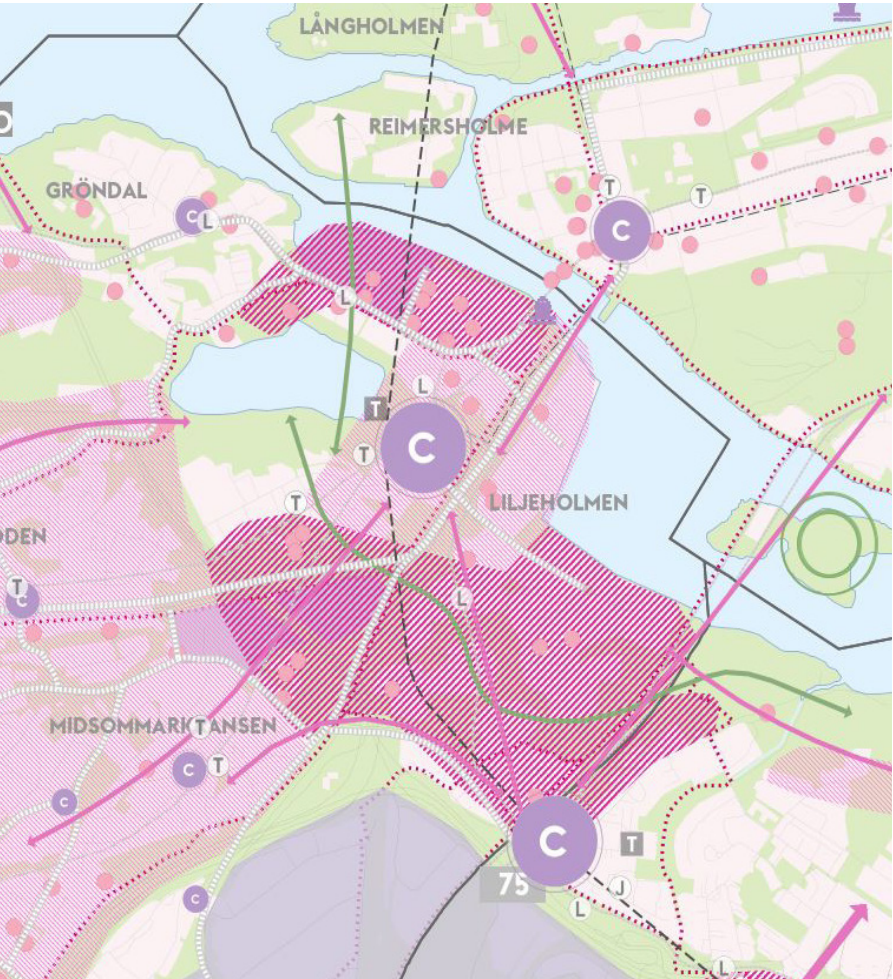
- Varje byggprojekt ska bidra till att stärka upplevelsen av Stockholm som helhet och förbättra den gemensamma stadsmiljön för medborgare och besökare. Det ska bidra positivt till omgivande stadsdel och samspela med sin närmiljö.
- Genom att bygga och planera framåt med utgångspunkt i Stockholms goda stadslivskvaliteter, kulturmiljöer och skönhetsvärden ska stadens identitet stärkas och utvecklas.
- Stockholms karaktär skapas genom stadsdelarnas och byggnadernas unika prägel. När staden växer är det viktigt att ta stöd i dessa kvaliteter vid tillägg och omvandlingar. Nya byggnader, till- och påbyggnader ska på ett medvetet sätt beakta och utveckla stadsdelens särart, förhållandet till topografi, platsens utblickar samt kopplingar mot vattnet och de gröna rummen.
- Stor vikt läggs vid varje projekts nytta för allmänna intressen. Dess funktioner och kvaliteter ska bidra till ett attraktivare stadsrum. Viktiga utgångspunkter är trygghet, jämställdhet och att offentliga rum är tillgängliga för alla oavsett ålder, kön och funktionsnedsättning
- Offentliga rum ska planeras så att de blir attraktiva och inbjuder fler att stanna och delta i ett aktivt stadsliv. Stadens rum ska vara flexibla och robusta så att de fungerar under olika årstider, över dygnet och till vardags och evenemang.
- Nya gröna kvaliteter behöver beaktas i både nya och befintliga miljöer så att balans mellan bebyggelse och grönska åstadkoms.
- Nya byggnader ska gestaltas så att de bidrar till aktivitet och upplevelse av mänsklig närvaro i staden. Bottenvåningar som tillåter olika verksamheter och bidrar med öppenhet ger stadsrummen ökad trygghet och mångfald.
- Fasader och tak bör genom sin utformning bidra till stadens liv. Arkitekturen i Stockholm ska utformas med god proportionering, medveten färgsättning och god dagsljushantering.

KULTURMILJÖ I ÖVERSIKTSPLANEN

Under rubriken Kulturmiljö i en växande stad redogör Stockholms stad för hur kulturmiljöer ska tas tillvara i utvecklingen av staden. Relevant i detta fall är bland annat:

- Bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.
- Att väva samman ny bebyggelse med befintliga värden är angeläget i stadsbyggandet. Nya tillägg i stadsväven ska uttrycka ett medvetet förhållningssätt till kulturmiljöns värden.
- Stadsbyggandet ska ta sin utgångspunkt i kunskap om stadsdelarnas olika karaktär, hur de samspelar med landskapets förutsättningar, deras olika stadsplanemönster och hustyper.
- Ett medvetet förhållningssätt till befintliga kvaliteter är därför en förutsättning vid tillägg och omvandlingar.
- Kulturmiljöns värden ska fortlöpande identifieras, säkerställas, tas omhand och utvecklas.
- Ny bebyggelse, ändringar och tillägg i befintliga miljöer ska utföras omsorgsfullt, med konsekventa karaktärsdrag och genomarbetade detaljer grundade på en gedigen analys. Vid mindre kompletteringar och ändringar ska hänsyn tas till omgivande stadsbyggnadskaraktär. Ett formulerat förhållningssätt behövs till befintlig bebyggelses skala, placering, proportioner, byggnadsmaterial och färgsättning.
- Ändringar och renoveringar av enskilda byggnader ska utgå från kunskap om befintlig kulturmiljö. Ändringar ska göras medvetet så att karaktärsdrag tas tillvara och utvecklas. Ett förhållningssätt som förstärker kulturvärdena kan innebära en anpassning till den befintliga karaktären eller ett mer samtida uttryck
- Grönska, parker och naturområden ska utvecklas så att kulturvärden tas tillvara samtidigt som nya estetiska och sociala värden tillförs.

I den till översiktsplanen tillhörande kartan över utvecklingsmöjligheter är Liljeholmen till stora delar identifierat som stadsutvecklingsområde för komplettering respektive Stadsutvecklingsområde för omvandling.

Stadsutvecklingskarta. Källa: Stockholm stad.

Utvecklingsmöjligheter Liljeholmen och Hägersten

Planområdet ligger inom stadsdelsområdet Hägersten-Älvsjö, inom stadsdelen Liljeholmen. Om stadsutveckling för Liljeholmen och Hägersten som helhet anges enligt följande i översiktsplanen.

Nedanstående utvecklingsmöjligheter har identifierats mer specifikt för Liljeholmen.

Stadsutveckling Liljeholmen och Hägersten

Det är viktigt att utveckla området kring Södertäljevägen till ett urbant stråk med ny blandad bebyggelse. Det skulle minska barriäreffekterna och bättre koppla samman Liljeholmen med Årstadal. Det vore också positivt för vidarekopplingarna mot Södermalm.

Vinterviken och sjön Trekanten är betydelsefulla områden för rekreation för söderort, och Telefonplan och Liljeholmen är viktiga noder i staden. Västberga och Årsta kombiterminals funktion för stadens gods- och logistikhantering ska värnas och utvecklas.

Natur och miljö

Det gröna sambandet längs med Mälaren, över Vinterviken och Trekanten till Årstaskogen behöver utvecklas. Västberga IP, Aspudsparken och Mellanbergsparken bör stärkas som gröna målpunkter för flera stadsdelar.

Skola, idrott och kultur

Det behövs fler grundskolor och ytor för idrott i området. Till 2040 finns ett behov motsvarande fem nya skolor samt fler nya förskolor. 2017 planeras byggstart av en specialhall för gymnastik. Utöver det finns behov av fyra konstgräsplaner och en modernisering av Västertorps sim- och idrottshall, alternativt en ny anläggning.

Liljeholmen

Redan på 1700-talet etablerade sig de första industrierna i Liljeholmen och industrialiseringen har tagit sig olika former under årens lopp.

Liljeholmen har sedan början på 00-talet genomgått en större omvandling till en blandad stadsdel med nya bostäder, ökad service och handel och utgör en knutpunkt med kollektivtrafiken.

Sjön Trekanten är ett populärt rekreationsområde med fiske, skridskoåkning och stigar.

Liljeholmen har fortsatt mycket stora möjligheter till stadsutveckling. Det goda läget kommer att stärkas ytterligare genom att en ny tunnelbana byggs mellan Fridhemsplan och Älvsjö. Det stärker Liljeholmen som arbetsplatskluster där fler kontorsetableringar eftersträvas och prioriteras. Fler i söderort får närmare till arbetet och det lokala näringslivet får bättre förutsättningar.

Behovet av mötesplatser är stort och växande, särskilt för ungdomar. Förutsättningarna för ett nytt bibliotek i stadsdelen utreds. Liljeholmshamnen har stor stadsutvecklingspotential.

En särskilt omfattande utveckling bör ske genom att verksamhetsområdet Lövholmen omvandlas till en ny stadsdel. I samband med detta behöver cykelvägarna byggas ut.

Fler parker och en satsning på stadsdelens möte med vattnet som en målpunkt behöver utvecklas, liksom de ekologiska sambanden mellan Årstaskogen och Trekanten-Vinterviken.

Stockholms byggnadsordning

Stockholms byggnadsordning kan ses som ett tematiskt tillägg till översiktsplanen som förtydligar planens delar om allmänna intressen: *Kulturmiljö i en växande stad* och *Arkitektur och gestaltning*.

Byggnadsordningen inleds med följande punkter:

- Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet.
- Det byggda ska ta stöd i kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov.
- Det byggda ska utformas med stöd i kunskap om den specifika platsen.
- Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd i kunskap om Stockholms karaktär samt kunna beskrivas som idé.
- Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt.

Byggnadsordningen beskriver hur staden har vuxit fram historiskt, stadslandskapets förutsättningar och stadsdelarnas karaktärer. Den innehåller också vägledningar och processtöd för stadens fortsatta utveckling.

Liljeholmen hänförs i byggnadsordningen till stadsbyggnads-karaktären Tät blandstad. Således inkluderas även det modernistiska city, och det för planområdet aktuella västra city, vars karaktärer skiljer sig från den klassiska och äldre stenstadens. Dessa delar bibehåller emellertid delvis stenstadens kvartersstruktur och vissa inslag av för stenstaden typisk bebyggelse.

Byggnadsordningen har också särskilda vägledningar för andra företeelser som vattenrum och parker. Vattenrum är av stor relevans för planområdet.

Det finns även en mer generell vägledning för stadens utveckling – *Stadens ton – årtider, ljus, kulör och ljud* som knyter an till Stockholms unicitet och särskilda karaktär.

Följande vägledande punkter för *Tät blandstad* redovisas i byggnadsordningen:

- ### Vägledning - tät blandstad
- Utveckla nya stadsmiljöer med utgångspunkt ur platsspecifika naturoch kulturvärden i alla skalor. Ta stöd i kunskap om den omgivande bebyggelsens karaktär. Uttomma bebyggelsefronter mot omgivande vattenrum, parker och grönområden samordnat utifrån en tydlig gestaltningsidé.
 - Skapa en rumsligt integrerad stad genom att i planeringen säkerställa tillgången till mötesplatser som torg och parker. Överbrygga fysiska barriärer så långt som möjligt, till exempel trafikleder och spårområden.
 - Utforma gator och torg utifrån den mänskliga skalan och så att ett tryggt och levande stadsliv främjas. Utforma bottenvåningarna så att stadsrummet blir upplevelserikt och aktiveras.
 - Studera särskilt gaturummens och torgens storlek och proportioner samt gatusektionens utformning. Säkerställ att gaturummen kan inrymma olika funktioner beroende på gatutyp, till exempel förgård, trädplantering, kollektivtrafik, trygga gång- och cykelbanor samt angöring för handel. Sträva efter balans mellan gestaltning och funktion.
 - Integrera lösningar i gestaltningen av de offentliga rummen, kvartersstrukturen och enskilda byggnader som främjar ett klimat- och kretsloppsanpassat stadsbyggande och ger förutsättningar för olika ekosystemtjänster. Beakta att detta kan påverka arkitekturen och stadsrummet och skapa nya förutsättningar och uttrycksmöjligheter.
 - Uttomma byggnader och offentliga rum på ett tåligt sätt som medger flexibel användning och uppdatering för framtida tekniska lösningar, till exempel inom miljöteknik.

- ### Vägledning- vattenrum
- Beakta de öppna vattenrummen i alla skalor, och dess karakteristiska inramning av vegetation, berg, kajer eller bebyggelse.
 - Utforma ny bebyggelse mot stadens vattenfronter utifrån en samordnad gestaltningsidé och med stöd i stadslandskapets natur- och kulturvärden. Beakta de offentliga och representativa byggnadernas skala, framträdande exponering och gestaltning.
 - Beakta utblickar och siktlinjer mot vattnet både vid planering av ny bebyggelse och när förändringar görs inom befintlig bebyggelsestruktur.
 - Utforma stränder och kajer samt platser mellan bebyggelse och vattenrum med offentlig karaktär så att stadslivet berikas. Aktivera och tillgängliggör vattenkontakten. Utveckla de sjöfartsanknutna miljöerna så att det maritima kulturarvet blir fortsatt avläsbart.
 - Utforma broar så att det fria intrycket av vattenytorna och siktlinjer bibehålls så långt som möjligt. Befintliga broar med ett kulturhistoriskt värde ska beaktas och vara fortsatt tydliga i stadsbilden. Nya broar ges ett samtida uttryck i gestaltningen med stöd i kunskap om stadens karaktär.

- ### Vägledning- parker och naturområden
- Gestalta parker och grönområden med utgångspunkt ur Mälarens och Saltsjöns varierade natur- och kulturlandskap med sina hållmarker, skogsklädda höjder, öppna dalstråk och naturstränder.
 - Utforma parker och grönområden så att de blir attraktiva och berikar stadslivet samt bidrar till rekreation. Skapa nya värden utifrån kunskap om stadsbyggnadskaraktärernas gröna kvaliteter. Utveckla och ta tillvara grönskan på kvartersmark, i parker och på kyrkogårdar samt i de gröna kilarna.
 - Förbättra åtkomsten och orienteringen till parker och grönområden. Aktivera och utveckla grönstråken i bebyggelsestrukturen för att skapa mötesplatser och sammanhängande gröna promenader.
 - Utveckla parker och grönstruktur för att möta framtida klimatutmaningar genom olika ekosystemtjänster. Sträva efter balans mellan funktion och utformning.

Stockholms Arkitekturpolicy

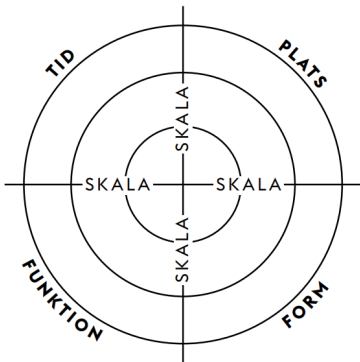
Med utgångspunkt i översiktsplanen utgör Stockholms arkitekturpolicy tillsammans med Stockholms byggnadsordning och kommande vägledningar en familj av dokument som bidrar med kunskap, strategier och arbetssätt till stöd för stadens gestaltning. Andra dokument som kopplar till Arkitekturpolicyn är Vision 2040, Stockholms stads klimatmål, Agenda 2030, Gestaltad livsmiljö, Stockholms Framkomlighetsstrategi och Stockholms Miljöprogram.

Arkitekturpolicyn redogör för förhållningssätt inom arkitektur och samhällsutveckling samt ger konkreta metoder för ett kvalitativt byggande. Policyn omfattar planering av alla skalor, från staden som helhet till utformning och gestaltning av enskilda byggnader och detaljer.

I kapitlet *Identitet* finns riktlinjer för hur arkitekturen ska bidra till att "stärka, bekräfta och utveckla stadens karaktär och identitet" med grund i Byggnadsordningen. Här framförs bland annat vikten av att identifiera värdebärare, utveckla Stockholms särart och att gestalta med en Stockholmsk prägel.

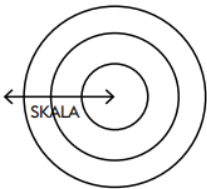
Under kapitlet *Byggstenar* beskrivs de delar som tillsammans bildar staden, från den stora skalan ner till byggnadens komposition och detaljering.

I policyn finns *Verktyg för stadens gestaltning* som, genom att kombinera ett antal frågeställningar med byggnadsordningen, ska inbringa kunskap om projektets arkitektoniska förutsättningar och möjligheter. Verktøget är tänkt ska finnas med i alla faser under ett byggprojekt och hos alla inblandade. Verktøgets grafiska presentation utgörs av en genomkorsad cirkel rymmer de olika aspekterna **tid**, **plats**, **form** och **funktion**.

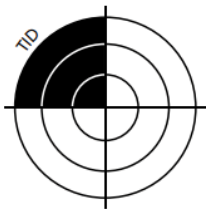

Den grafiska representationen av verktøget. Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

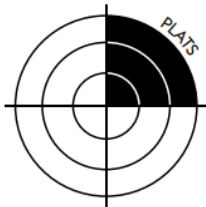
Följande frågeställningar kan ställas inom verktøgets respektive tema:

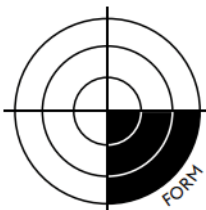
SKALA - Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från staden som helhet till detalj.

TID - Hur förhåller sig projektet till Stockholms historiska utveckling? Hur formas projektet av vår samtid, regler, ekonomi, miljö och arkitektoniska ideal? Hur kommer projektet åldras och fungera för framtida behov?

PLATS - Vilken betydelse har projektet i stadens siluett? Hur förhåller sig projektet till stadslandskapet och omgivande stadsbyggnadskaraktärer? Hur förhåller sig projektet till omgivande bebyggelse och stadsrum?

FORM - Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till helhetsupplevelsen av Stockholm och stadens karaktär? Hur beskrivs projektets arkitektoniska idé i förhållande till stadslandskapet och intilliggande stadsbyggnadskaraktärer? Hur genomförs den arkitektoniska idén i byggnadens alla delar i volymhantering, konstruktion, fasadkomposition, material, kulör och detaljer?

FUNKTION - Hur bidrar projektet till att öka Stockholms stadskvaliteter med människan som utgångspunkt? Hur bidrar funktionen till omgivande bebyggelse och stadsrum? Hur utformas bebyggelsen och stadsrummen i förhållande till dess funktioner och innehåll?

Figurer och text hämtade från Stockholms Arkitekturpolicy (2021).

KORT HISTORIK

Vy från Nybohovsberget över Trekanten från år 1904 mot industrierna utefter Liljeholmsvikens strand. Här syns del av Nynäs och Lövholmen. Källa: Stadsmuseet

Liljeholmen

Industriförstaden

Liljeholmen utvecklades under 1800-talet från ett lantligt område med gårdar och sommarnöjen till en industriförstad av stor betydelse för Stockholms försörjning. Området låg strategiskt vid Södertäljevägen och Liljeholmsbron, vilket gynnade kommunikationer och etablering av verksamheter. Redan i början av 1800-talet fanns små industrier som kattunstryckerier, bryggerier och garverier. 1839 startade Liljeholmens stearinljusfabrik, men flyttade snart vidare. Den stora förändringen kom med Västra stambanan 1860, då SJ etablerade ett omfattande verksamhetsområde med järnvägsverkstäder, station och bangård i Marievik på Liljeholmen. Järnvägen blev en viktig drivkraft för industrialiseringen, och området utvecklades till en knutpunkt för transporter.

Under andra halvan av 1800-talet etablerades ett femtiotal nya industrier på Liljeholmen, varav ett stort antal med kemisk-teknisk inriktning. Här tillverkades bland annat tvål, tändstickor, sprängämnen, färg, kolsyra, svavelsyra och råttgift. Industrierna koncentrerades till Marievik, Lövholmen och runt sjön Trekanten. Alfred Nobels dynamitfabrik i Vinterviken och Winborgs stubinfabrik vid Trekanten är exempel på tidiga verksamheter. Beckers färgfabrik på Lövholmen blev en av de största och mest långvariga industrierna i området. Produktion av byggråvaror såsom kalk, träprodukter och cement kom också att bli betydande. Kåkstadsliknande områden med enkel arbetarbebyggelse växte fram i Årstadal och Nynäs, präglade av osanitära förhållanden med undermålig infrastruktur. Industriavfall tippades i sjön Trekanten, vilket bidrog till miljöproblem. Stadsdelen präglades av rykande skorstenar, upplagsplatser och bullrande verksamheter, vilket formade Liljeholmens silhuett mot Stockholm.

Flygvvy över SJ:s verkstäder från år 1929. Källa: Kringla

1900-1965

Vid sekelskiftet 1900 blev Liljeholmen ett municipalsamhälle, vilket innebar ökad självständighet och offentlig byggnation. Folkskola, vattenreservoar och kommunalhus uppfördes, och området fick en mer organiserad struktur. 1913 inkorporerades Liljeholmen med Stockholm och en ny stadsplan upprättades för stadsdelen, där stora delar av kvarter-smarken reserverades för industriändamål. Nya breda gator, kajer och upplagsplatser anlades för att underlätta transporter. Hamnområdet vid Liljeholmsviken och upplagsplatsen Trekantsplan vid Trekantens strand var strategiskt viktiga för industrierna.

Under 1920- och 30-talen genomfördes flera infrastrukturprojekt. Liljeholmsbron ersattes 1928 med en öppningsbar högbro, och Västra stambanans anslutning flyttades till en ny broförbindelse längre österut. Detta ledde till att SJ:s verkstäder i Liljeholmen skars av från järnvägsnätet och började således att avvecklas. Södertäljevägen omvandlades till motorväg, vilket förbättrade tillgängligheten för biltrafiken. Generalplanen från 1952 innebar en decentralisering av Stockholm med utbyggnad av nya ytterstadsdelar som samlades till stadsdelsgrupper med egna centra. Detta möjliggjordes genom en storskalig utbyggnad av tunnelbanesystemet. Liljeholmens tunnelbanestation invigdes 1964 och blev en bytespunkt på röda linjen till Fruängen och Sättra. Liljeholmen blev då en viktig knutpunkt med station, bussterminal och stora parkeringar som skulle möjliggöra ett s.k. "park and ride"-system, där människor från ett större omland kunde ta bilen till Liljeholmen för att resa vidare med tunnelbanan. I anslutning till den blivande tunnelbanestationen uppfördes 1961-63 huvudkontor och centralanläggning för företaget AB Atomenergi. Parallellt med planeringen av tunnelbanan byggdes nya bostäder på Nybohovsberget i början av 1960-talet. Gruppen av punkthus och lamellhus på bergsplatån präglades av ett storskaligt modernistiskt planeringsideal och kom att göra stort avtryck i stadsbilden. Essingeleden, som också anlades i början av 1960-talet, förstärkte ytterligare Liljeholmens roll som trafiknav.

Flygfoto över Liljeholmen från söder år 1931-32, med nyligen anlagd infartsväg. Foto: O. Bladh.

Flygvvy över Nybohov och tunnelbanestationen som håller på att byggas år 1961. Källa: Spårvägmuseet

Liljeholmens tunnelbanestation med intilliggande stor park-and-ride-parkering (nuvarande Liljeholmstorget) år 1964. AB Atomenergis centralanläggning till höger i bild. Källa: Spårvägmuseet

Liljeholmens tunnelbanestation år 1964. Källa: Spårvägmuseet

Kontorsetableringar

Från att ha dominerats av industri under 1800- och större delen av 1900-talet började Liljeholmen under 1970-80-talet att tas i anspråk för nya storskaliga kontor. AB Atomenergis centralanläggning hade varit det första verkligt stora kontoret att byggas i området när det uppfördes i början av 1960-talet. Detta följdes av det s.k. K-konsulthuset som uppfördes 1970–74 nära tunnelbanan med fasader i rostfri plåt, inspirerat av high-tech-arkitektur. Därefter genomfördes i olika etapper omfattande rivningar av äldre industribebyggelse för att bereda plats för nya storskaliga kontorskomplex, som uppfördes i kvarteren Tryckeriet, Rosteriet och Stora Katrineberg. På liknande vis omvandlades SJ:s tidigare verkstadsområde i Marievik med ny kontors- och industribebyggelse, bland annat för Dagens Nyheter. Utvecklingen speglade en generell trend i Stockholm där industrisysselsättningen minskade till förmån för kontorsarbete. Kommunen försökte motverka detta genom riktade stöd och upprustning av äldre industriområden på olika håll i Stockholm, Liljeholmen inkluderat. Ett åtgärdsprogram togs fram för Liljeholmen med riktlinjer för exploateringsgrad, byggnadshöjd och parkeringslösningar.

Intensiv stadsutveckling

På 1990-talet fortsatte den strukturomvandling som inletts med kontorsetableringarna, med nya uttalade planer på att omvandla och utveckla stora delar av Liljeholmen till en tät blandstad med nya bostäder och arbetsplatser. Ett nytt bostadsområde bestående av postmodernistiska storgårdskvarter uppfördes på Liljeholmsberget, och Liljeholmstorget började utvecklas till ett stadsdelscentrum. En områdesplan från 1997 pekade ut Liljeholmen, Lövholmen och Årstadal som ett förändringsområde med potential för 3000 nya bostäder och 250 000 kvm verksamhetslokaler. Trekantsparken anlades i läge för den tidigare upplagsplatsen Trekantsplan vid sjöstranden, i syfte att bli en ny stadsdelspark i anslutning till det blivande centrumet vid tunnelbanestationen. Parken, som invigdes 1998 i samband med kulturhuvudstadsåret, var en postmodern och urbant präglad stadspark utrustad med temalekplats (Fruktlekparken). Tvärbanan öppnade 2000 och förstärkte ytterligare Liljeholmens roll som knutpunkt och understödde centrumutvecklingen.

Stadsutvecklingsprogrammet från 2001 syftade till att integrera Liljeholmen i innerstaden. Nya bostadskvarter byggdes ovanpå tunnelbanan, och en ny bussterminal anlades. Liljeholmstorget omvandlades med galleria, bostäder och bergrumsgarage. Projektet vann Sveriges Arkitekters planpris 2010. Området präglas idag av en tät blandstad med bostäder, kontor, handel och kultur, och omfattande planer finns för fortsatt utveckling av centrum, Lövholmen och Marievik.

Flygvy över området kring tunnelbanestationen år 1973, där K-konsulthuset är under uppförande. Foto: Eric Claesson

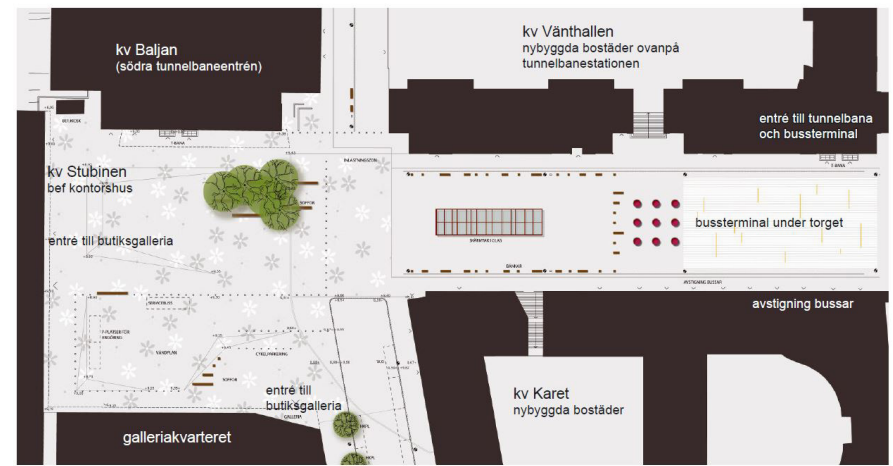

Illustration av det blivande nya Liljeholmstorget ur gestaltningsprogrammet till detaljplanen för den nya gallerian m.m. år 2005. Källa: Stockholms stad

Flygbild över Liljeholmen och området kring tunnelbanestationen år 2001. De nya bostäderna i Kv Vänthallen är under uppförande på en överdäckning av tunnelbanespåren. Längre norrut syns det färdigställda bostadsområdet på Liljeholmsberget och kontorskomplexet i Kv Stora Katrineberg. Vänster om Kv Vänthallen syns den nyligen anlagda Trekantsparken som invigdes 1998. Foto: Nils-Åke Silversson

Kvarteret Rosteriet

Kvarteret Rosteriet har en industriell historia som sträcker sig tillbaka till början av 1900-talet. Kvarterets namn härrör från AB Kathreiners maltkaf-fefabrik, som år 1913 uppförde en byggnad för tillverkning av surrogatkaffe av rostad malt. Fabriken blev dock kortlivad och verksamheten lades ned redan 1920. Därefter övertogs lokalerna av läkemedelsföretaget Pharmacia, som byggde om fabriken för läkemedelstillverkning. Under 1920–40-talen expanderade Pharmacia med nya byggnader, bland annat en syntesfabrik och panncentral, ritade av arkitekten Joel Lundeqvist. Företaget utvecklade flera framgångsrika läkemedel, såsom Salazopyrin och Macrodex, innan verksamheten flyttades till Uppsala år 1950. Omkring 1950 nyttjades del av lokalerna också under en kort period som laboratorier för Boliden Gruv AB och smedja för silververkstaden AB Borgila.

Från år 1949 började det halvstatliga företaget AB Atomenergi att etablera sig i kvarteret. När företaget i mitten av 1950-talet fick huvudansvar för atomenergiutvecklingen i landet inleddes en intensiv utbyggnad av verksamhetsområdet inom Kv Rosteriet. 1955-56 byggdes en verkstadsbyggnad inom nuvarande Rosteriet 5 på med två våningar och omvandlades till AB Atomenergis huvudkontor samt lokaler för kemiska laboratorier och verkstäder. Ursprungliga ritningar såväl som ombyggnads-ritningar upprättades av industriarkitekten Karl G.H. Karlsson. Under samma år uppfördes även en ny ugnshall och portvaktstuga för företagets räkning. 1957-58 lät AB Atomenergi uppföra en ny fabriksbyggnad för tillverkning av bränsleelement efter ritningar av Karl G.H. Karlsson. Denna byggnad innehöll också laboratorielokaler och kontor, och övertog funktionen som huvudkontor när den stod klar. Ungefär samtidigt uppfördes även en tillbyggnad för kontor och omklädningsrum till den gamla fabriksbyggnaden (f.d. kafferosteriet), samt ett nytt kemikalieförråd och garage. Under 1958-59 rustades utemiljön för verksamhetsområdet upp och Pharmacias tidigare syntesfabrik byggdes om till laboratorielokaler och kontor. 1961-63 lät AB Atomenergi under överinsyn av Byggnadsstyrelsen uppföra sin s.k. centralanläggning inom Rosteriet 7. Syftet med den storskalig kontorsanläggningen var att koncentrera företagets verksamhet, som vid tiden fanns utspridd på olika håll i Stockholm, till Liljeholmen.

Det f.d. kafferosteriet efter Pharmacias övertagande på 1920-talet. Foto: Axel Swinhufvud

Trots de stora satsningarna i Liljeholmen hade delar av utvecklingsarbetet successivt börjat flyttas till Atomenergis forskningsstation i Studsvik under 1960-talet. År 1970 upphörde produktionen av bränsleelement och verksamheten på Liljeholmen avvecklades helt för att flytta till Studsvik. Bakgrunden kan ha varit en förändring i ledarskap samt utredningar som rekommenderade att flera statliga verk och myndigheter, AB Atomenergi inkluderat, skulle flyttas till orter utanför Stockholm.

Verkstadsbyggnaden inom Rosteriet 5 som efter på- och ombyggnad inrymde huvudkontor, kemiska laboratorier och verkstäder. Foto från 1958. Källa: AB Atomenergi

Foto av den nästan färdigbyggda bränsleelementfabriken inom Rosteriet 6, sommaren 1958. Vy från Liljeholmsvägen. Källa: Reaktorn (AB Atomenergis personaltidning).

AB Atomenergi

AB Atomenergi var ett halvstatligt företag som bildades år 1947 i syfte att konstruera experimentreaktorer och utveckla metoder för att utvinna uran från svenska fyndigheter av skiffer och kolm. Vid starten ägde svenska staten 57% av företaget, och resterande 43% ägdes av en blandning av kommunala och privata företag. Bildandet av företaget skedde kort efter att de första atombombarna fällts över Japan under andra världskriget, och var ett sätt för staten att ta kontroll över atomkraftsutvecklingen och naturresurserna i Sverige. Från år 1948 ansvarade företaget för forskning och utvecklingen av atomenergi för civila (fredliga) ändamål, medan Försvarets forskningsanstalt (FOA) ålades att utreda användning i militärt syfte (anskaffning av kärnvapen). Under de första åren arbetade AB Atomenergi med att bygga Sveriges första reaktor för användning i forskningssyfte. Reaktorn R1, som var placerad i ett berggrum intill KTH, startade 1954.

Efter en statlig atomenergiutredning år 1955 och ett påföljande riksdagsbeslut år 1956 inleddes en omfattande och långsiktig statlig satsning på atomenergiområdet, med målsättningen att Sverige skulle bli självförsörjande på energi genom utbyggnad av atomkraft och inhemskt producerat uran. Detta har senare blivit känt som "Den svenska linjen". AB Atomenergi gavs i och med beslutet 1956 huvudansvar för att leda utvecklingen i Sverige och fick ensamt ansvar för tillverkningen av bränsleelement till kärnreaktorer. De skulle även överse utveckling och produktion av atomdrivna värmeverk, elkraftverk, reaktorer och ingående delar till reaktorer, samt samarbeta med involverade tillverkare och beställare.

1955 började AB Atomenergi att bygga en större forskningsstation i Studsvik utanför Nyköping, med flera reaktorer och speciallaboratorier för kemi, fysik, värme, material- och bränsleteknik. Experimentverksamheten vid R1 i Stockholm skulle successivt komma att flyttas över dit. Ungefär samtidigt började verksamhetsområdet på Liljeholmen att byggas ut. Uranet till AB Atomenergis tidiga verksamhet under 1950-talet kom från Kvarntorp i Kumla kommun, och senare under 1960-talet från en ny urangruva i Ranstad. Företaget var drivande vid bygget av de två första reaktorerna som skulle leverera el och värme till allmänheten i Sverige, Ågestareaktorn i Farsta som byggdes 1958-64, och Marvikenreaktorn som byggdes från år 1965 tills projektet lades ned 1970.

Från 1969 övertogs AB Atomenergis anläggningar för kärnbränsletillverkning av ASEA Atom. Företagets betydelse minskade då avsevärt. Hela verksamheten flyttade till Studsvik och företaget omorganiserades i flera omgångar. Efter folkomröstningen om kärnkraftens framtid år 1980 avstannade utvecklingen på kärnkraftsområdet i Sverige.

Efter AB Atomenergis flytt förvärvades fastigheterna i Kv Rosteriet av Byggnadsstyrelsen. 1977 beslutade regeringen att Statens Industriverk (SIND) skulle få nya lokaler i kvarteret. För att möjliggöra detta skulle stora delar av industribebyggelsen på platsen, inklusive det f.d. kafferosteriet, behöva rivas. Mellan 1979 och 1981 genomfördes rivningarna och de nya storskaliga kontorshusen B och C uppfördes i läge för det tidigare kafferosteriet efter ritningar av ai-gruppen och K-konsult. Komplexet var sammansatt av en lågdel i tre våningar mot Lövholmsvägen, en tvärställd högdel i åtta våningar som sträckte sig inåt kvarteret, och en högsmal länkbyggnad som innehöll huvudentré, trapphus och ventilationsschakt (hus C). Den tidigare bränsleelementfabriken, som benämndes hus A, byggdes i sin helhet om till kontor och sammanfogades med de nya byggnaderna genom en förbindelsegång. Fasaderna fick en ny enhetlig beige färgsättning. Den nya kontorshusen planerades för att möjliggöra en framtida utbyggnad.

De nyligen färdigbyggda kontoren för Statens industriverk 1981 (hus B och C). Vy från väst längs Lövholmsvägen. Källa: Byggnadsstyrelsen, Byggnadsverk och verksamhet (1983).

Kontoren för ÖCB när de stod färdiga år 1991 (hus D). Vy från Trekantsparken i söder. Källa: Byggnadsstyrelsen 1918-1993.

Den andra etappen i utbyggnaden av det statliga kontorskomplexet genomfördes 1987–1991 då kontorshus D fogades till länkbyggnaden C. Byggnaden var likt hus B sammansatt av en lågdel och en tvärställd högdel, och ritades av arkitekterna Hidemark & Danielsson (vilka tidigare hade ingått i ai-gruppen).

Ungefär samtidigt som hus D stod färdigt 1991 genomgick Statens industriverk en omorganisation och uppgick i den nybildade myndigheten Näringslivs- och teknikutvecklingsverket, NUTEK. Organisation som skulle husera i kvarteret Rosteriet lär då ha svällt betydligt, och del av NUTEK fick flytta in i husen som tidigare utgjort AB Atomenergis centralanläggning inom Rosteriet 7.

När Byggnadsstyrelsen avvecklades 1993 övertogs fastigheterna av Vasakronan. Under 2000-talet har flera mindre förändringar gjorts, exempelvis utbyggnad av entréer med nya skärmtak. 2009 avvecklades NUTEK och personalstyrkan lämnade följdaktligen Rosteriet 7. Fastigheten såldes till ett fastighetsbolag som hade för avsikt att bygga nya bostäder. 2013 revs kontorsbyggnaderna inom Rosteriet 7 till förmån för ett nytt flerbostadshus som kom att stå färdigt omkring 2016. Bostadshuset planerades med butikslokaler i botten och en ny platsbildning som man ansåg kunde bidra till stadslivet och centrumutvecklingen vid Liljeholmstorget.

2018 genomfördes en utvidgning, ombyggnad och påbyggnad av hus C med nytt entréparti och ny glasfasad mot Rosterigränd.

AB Atomenergis centralanläggning inom nuvarande Rosteriet 7, som övertogs av NUTEK år 1991 och därefter revs 2013. Foto ur tidskriften Arkitektur 1966. Källa: Stockholms stad

Byggnadsstyrelsen

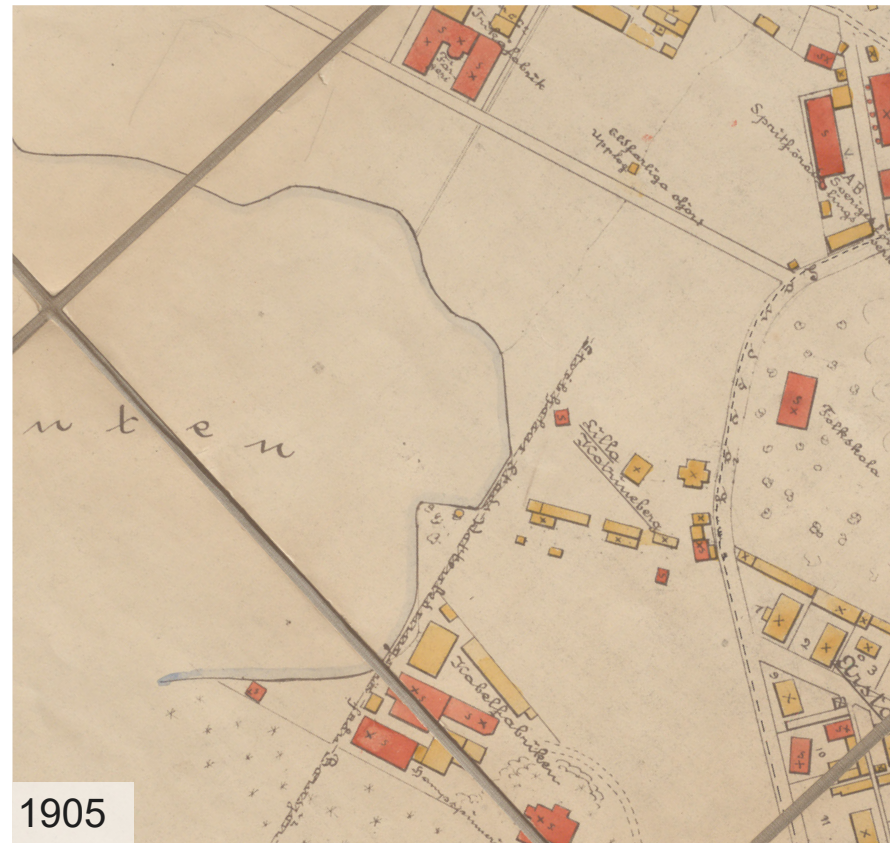
Byggnadsstyrelsen var en statlig myndighet som mellan 1918 och 1993 ansvarade för planering, uppförande och förvaltning av statliga byggnader i Sverige. Verkets uppdrag omfattade att utöva tillsyn över byggnadsväsende, stadsplanering och byggnadsminnesvård i riket samt att fungera som statens lokalanskaffningsverk och byggherreombud. Därtill skulle verket även samla in och bearbeta statistiska uppgifter om statens byggande, lägga upp ett centralt ritningsarkiv samt publicera rön och erfarenheter om byggandet i allmänhet. Verket ansvarade för uppförande samt om- och tillbyggnad av byggnader för central och regional förvaltning, domstolsväsende, utbildning, kriminalvård, mentalsjukvård, teatrar, museer, arkiv och utlandsbeskickningar. Verket uppförde även byggnader på uppdrag av bl.a. postverket, televerket, luftfartsverket, Sveriges radio och Sveriges television. Den intensiva samhällsutvecklingen under efterkrigstiden och framför allt 1960- och -70-talen föranledde en kraftig tillväxt och utbyggnad av den offentliga sektorn, vilket gav upphov till en dramatisk ökning av verkets byggnadsproduktion under perioden. Från 1965 ansvarade Byggnadsstyrelsen för ett omfattande nybyggnadsprogram för polis-, åklagar- och exekutionsväsendet, och från 1973-1980 ansvarade verket för omlokalisering av 43 statliga verk till orter utanför Stockholm. Under perioden skedde endast en mycket begränsad nybyggnad av myndighetsbyggnader i Stockholm. Under 1980-talet decentraliserades verksamheten, och efter flera utredningar avseende statens fastighetsförsörjning togs ett riksdagsbeslut som ledde till Byggnadsstyrelsens avveckling år 1993. Fastighetsbeståndet överfördes då till Statens fastighetsverk, Vasakronan och Akdemiska hus.

Illustration av flerbostadshuset som skulle komma att ersätta AB Atomenergis centralanläggning inom Rosteriet 7, vy från Trekantsparken. Illustration från 2010 av Kod Arkitekter. Källa: Stockholms stad

Utsnitt ur topografiska kartan från år 1861. Vid östra stranden syns ett antal byggnader som tillhör Lilla Katrineberg. Källa: Stockholms stadsarkiv

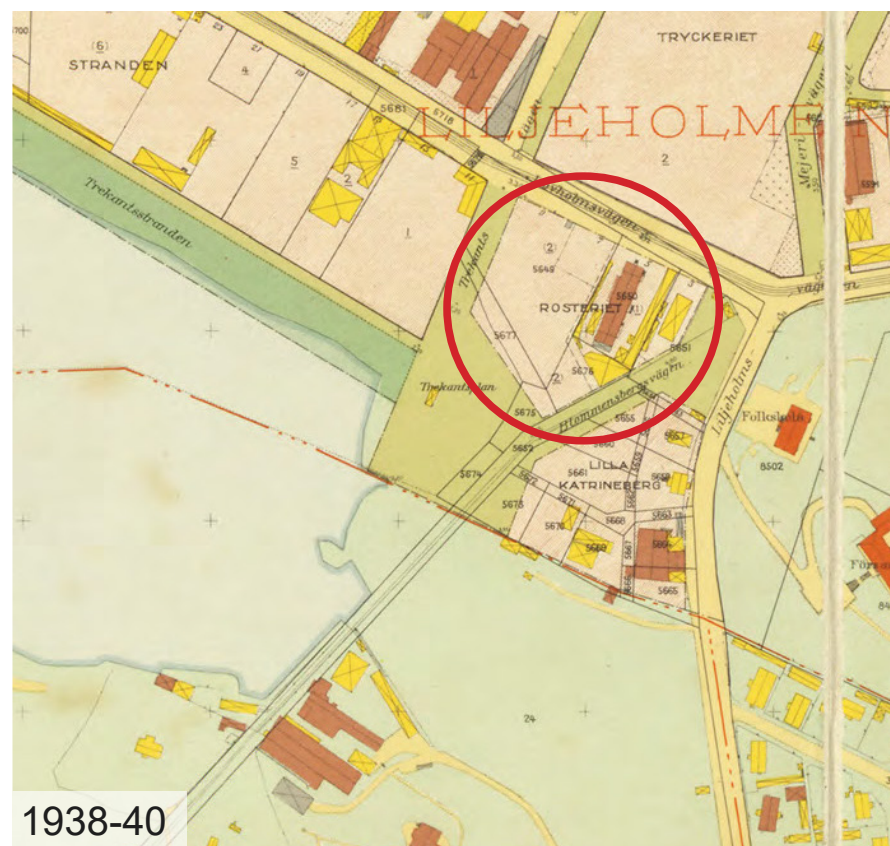
Utsnitt ur karta över Liljeholmen från år 1905. Bebyggelsen inom Lilla Katrineberg ugörs troligen av småskaliga industrier och upplag. Nära nedre bildkanten syns kabelfabriken som etablerades 1870. Källa: Stockholms stadsarkiv

Utsnitt ur stadsplan för Liljeholmen från år 1915. Kv Rosteriet med maltkaffefabriken inom röd cirkel. En upplagsyta föreslås anläggas genom utfyllnader väster om Kv Rosteriet och Lilla Katrineberg. Källa: Stockholms stadsarkiv

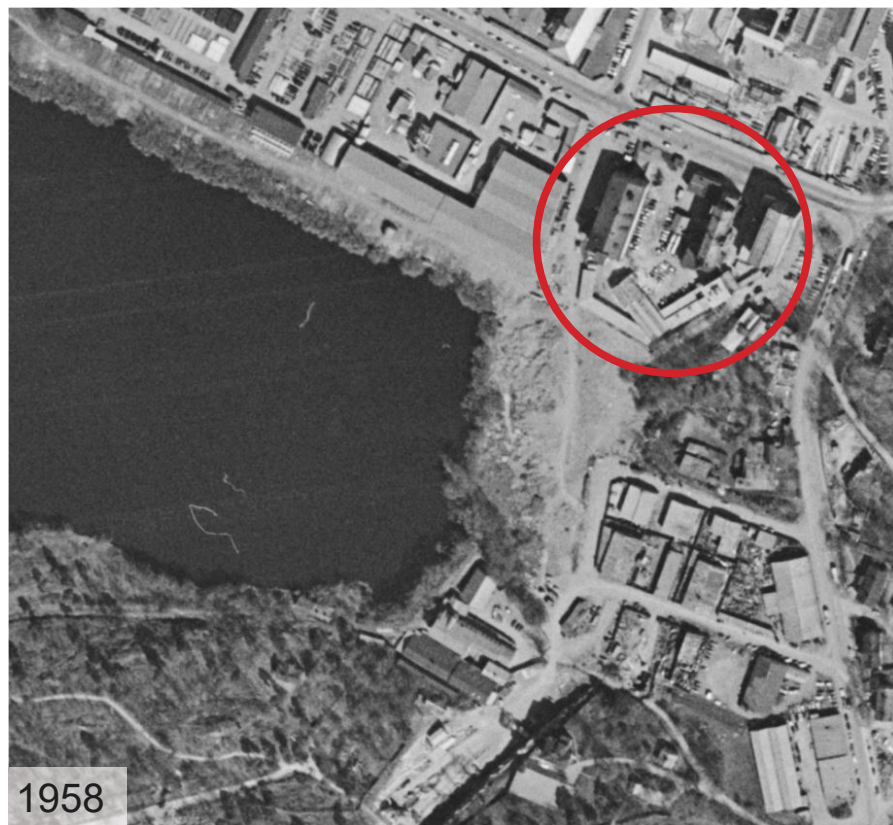
Utsnitt ur karta över Liljeholmen från 1922-25. Kv Rosteriet inom röd cirkel. Strandlinjen mellan kabelfabriken och Trekantsplan har rätats ut genom utfyllnader. Upplagsplatsen Trekantsplan förelås förstöras. Källa: Stockholms stadsarkiv

Utsnitt ur karta från 1938-40. Kv Rosteriet inom röd cirkel, med Pharmacias utbyggnader. Trekantsstranden rätas ut genom utfyllnader och en promenadstig planeras längs vattnet. Trekantsplan har utvidgats. Källa: Stockholms stadsarkiv

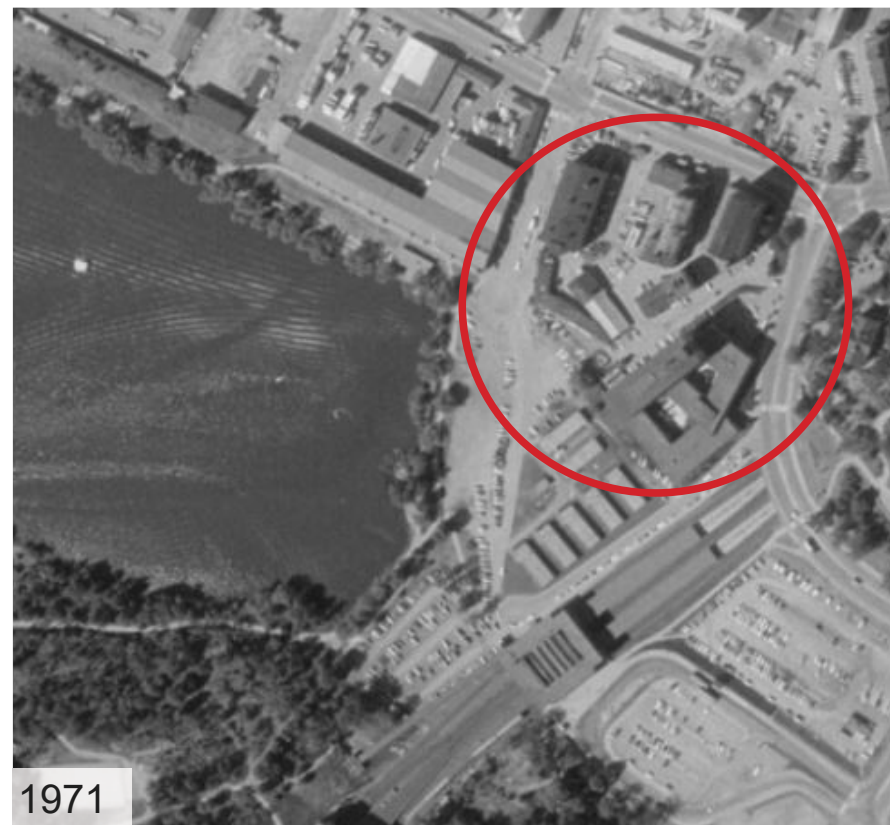

Utsnitt ur karta ekonomiska kartan från år 1953. Kv Rosteriet inom röd cirkel. Ett nät av gångstigar håller på att anläggas runt sjön, vid Trekantsplan och längs Trekantsstranden. Källa: Stockholms stadsarkiv

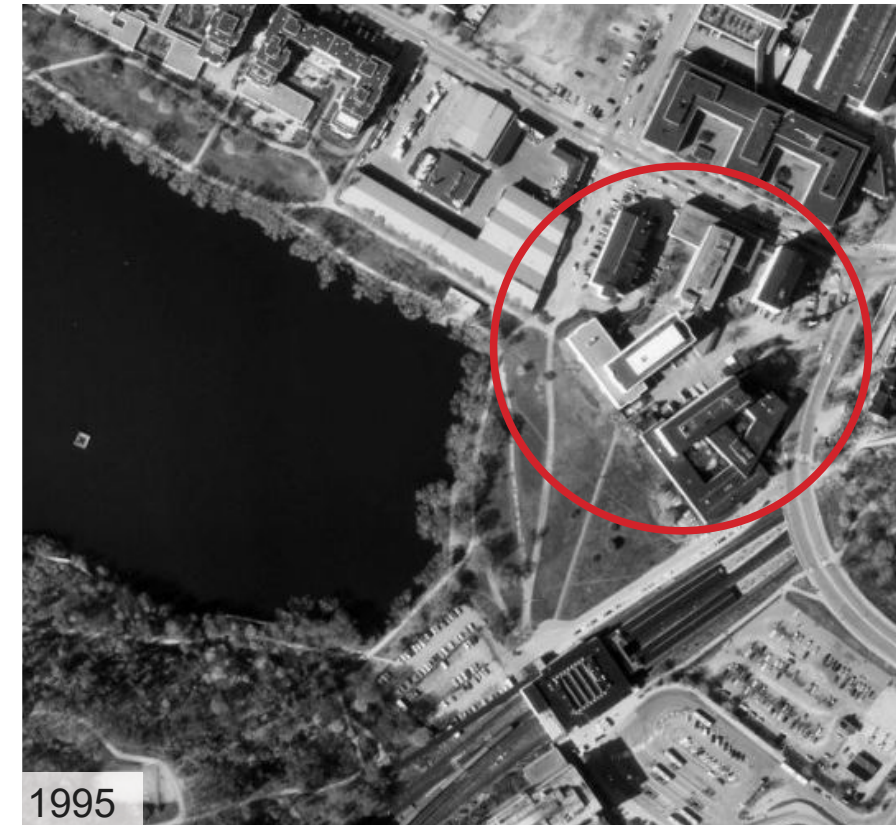
1958

Ortofoto från 1958. Kv Rosteriet inom röd cirkel. Nu har AB Atomenergis bränsleelementfabrik och laboratoriebyggnad inom Rosteriet 5 kommit på plats. Här syns också området vid Trekantens östra strand så som det såg ut innan tunnelbanans anläggande i början av 1960-talet. Källa: Lantmäteriet

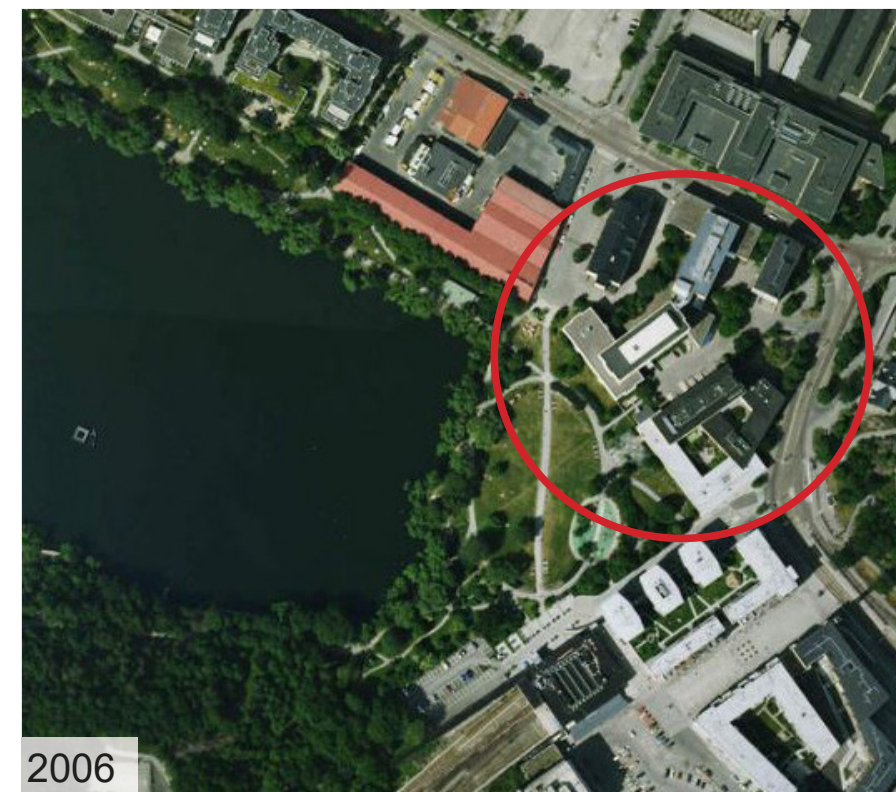
1971

Ortofoto från 1971. Kv Rosteriet inom röd cirkel. AB Atomenergis centralanläggning har anlagts i södra delen av kvarteret (tidigare Lilla Katrineberg). Tunnelbanan har anlagts med anslutande stora parkeringsplatser på ömse sidor. Trekantsplan saknar växtlighet förutom en remsa med träd närmast vattnet. Källa: Lantmäteriet

1995

Ortofoto från 1995. Kv Rosteriet inom röd cirkel. Det statliga kontorskomplexet har uppförts i mitten av kvarteret. Parkeringsytorna vid Trekantsplan har omvandlats till gräsbelagd parkmark med några gångstigar. Källa: Stockholm stad

2006

Ortofoto från 2006. Kv Rosteriet inom röd cirkel. Här syns Trekantsparken och Fruktleparken så som de såg ut efter invigningen 1998 och fortfarande ser ut idag, med gångstigar i ovala former som genomkorsar varandra. Källa: Stockholm stad

BEFINTLIGA FÖRHÅLLANDEN

Vy från korsningen Liljeholmsvägen-Lövholmsvägen

Hus A

Byggår: 1957-58

Arkitekt: Karl G.H. Karlsson

Ursprunglig funktion: Bränsleelementfabrik för AB Atomenergi

Beskrivning

Planform och volym

Långsmal rektangulär planform och högre volym i sex våningar.

Sockel

Låg putsad sockel, avfärgad i beige respektive grå kulör.

Fasader

Putsade fasader avfärgade i vit kulör (ursprungligen infärgad ädelputs), bottenvåningen har en något mer varmvit färgsättning. Långsidorna är indelade med ristningar i putsen till rektangulära fält som vardera rymmer tre fönster. Gavlarna har uppglasade vertikala fält bestående av sekvenser med fönster, bröstningar av grå aluminiumplåt och ett ramverk av smala putsade lameller. I gavelröset mot Lövholmsvägen finns ett omsorgsfullt utformat fläktgaller som följer takkonturen. I fasaden mot Liljeholmsvägen finns ett svagt utskjutande burspråk av koppar i översta våningen.

Tak

Flackt sadeltak täckt av svart plåt, med trappningar i anslutning till takfoten som ger byggnaden en karakteristisk silhuett.

Förändringar sedan uppförandet

- Färgsättningen förändrad i flera omgångar. Ursprungligen ädelputs som målats över.

- Eventuellt utbytt plåt i gavlarnas glasade delar.

- Ändrade entréer, bytta dörrar och tillagda skärmtak. Entrépartiet mot Liljeholmsvägen var ursprungligen av koppar.

- Koppar i taklisten har ersatts av svart plåt.

- Två igensatta fönster och i övrigt utbytta fönster i burspråket.

- Bytta fönster i bottenvåningen mot väst, i läge för tidigare ugnshall och lager.

- Solceller har lagts på taket

Vy från väst längs Lövholmsvägen

Hus B

Byggår: 1979-81

Arkitekt: ai-gruppen

Ursprunglig funktion: Kontor för Statens Industriverk

Beskrivning

Planform och volym

Planform sammansatt av två rektangulära delar. Lägre volym i tre våningar utefter Lövholmsvägen och tvärställd lätt indragen högdelen i sju våningar.

Sockel

Formgjuten betong med vertikal brädmönstring. Upphöjd källarvåning mot Lövholmsbrinken.

Fasader

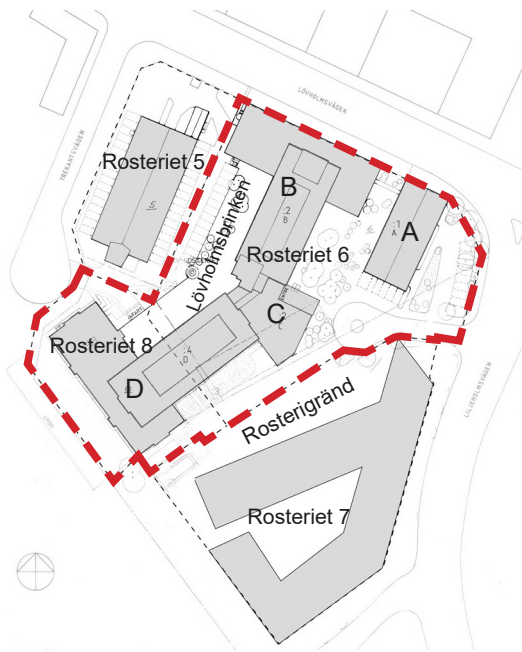
Fasader av gult schatterat fasadtegel i löpförband. Fönsterband längs långsidorna, rytmiskt indelade med rödbruna profiler. Svagt utskjutande burspråk och mittparti på högdelen i blank rostfri plåt. Rundat trapphustorn som sticker fram på gaveln mot väst. Lågdelen östra gavel är sammanbunden med hus A genom en förbindelsegång inklädd i blank rostfri plåt.

Tak

Platt papptäckt tak. Upstickande fläktrumsuppbyggnad längs med högdelen är inklädd med blank rostfri plåt.

Förändringar sedan uppförandet

- Entrépartier och dörrar har bytts ut och byggts om med bl.a. nytt skärmtak

Situationsplan över kvarteret med litterering av byggnaderna. Källa: Vasakronan

Fasad mot Lövholmsbrinken

Fasad mot Rosterigränd

Fasad mot Trekantsparken

Hus C

Byggår: 1979-81

Arkitekt: ai-gruppen

Ursprunglig funktion: Kontor för Statens Industriverk

Beskrivning

Planform och volym

Högsmal del i åtta våningar som knyter ihop hus B och D. Utstickande kantig entrébyggnad i två våningar mot Rosterigränd.

Sockel

Upphöjd källarvåning mot Lövholmsbrinken. Låg betongsockel mot Rosterigränd.

Fasader

Ursprungliga fasader i blank rostfri plåt mot Lövholmsbrinken. Glasfasad på högdelen mot Rosterigränd och entrédel med fasader mörktonat glas och ljus puts.

Tak

Platt tak med trätrall och sedum på den låga delen. Taktäckning av blank rostfri plåt på den äldre delen mot Lövholmsbrinken och papp på övrigt.

Förändringar sedan uppförandet

- Om- och tillbyggnad samt omgestaltning av fasader mot Rosterigränd.

Hus D

Byggår: 1987-91

Arkitekt: Hidemark & Danielsson Arkitektkontor.

Ursprunglig funktion: Kontor för Överstyrelsen för civil beredskap

Beskrivning

Planform och volym

Planform sammansatt av två rektangulära delar. Lägre volym i tre våningar mot Trekantsparken och tvärställd lätt indragen högdelen i sju våningar inåt kvarteret.

Sockel

Upphöjd källarvåning med garagednfart mot Lövholmsbrinken. Låg betongsockel mot Rosterigränd.

Fasader

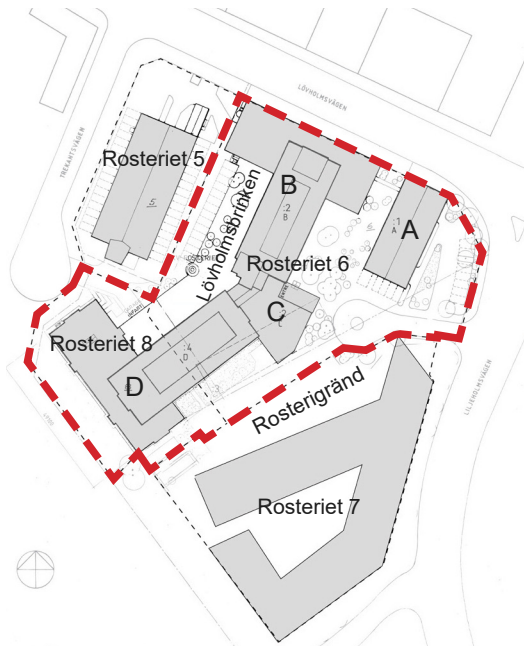
Fasader av gult schatterat fasadtegel i löpförband. Mindre burspråk och vissa andra partier inklädda i vit plåt. Sekvenser av korta fönsterband indelade med profiler av vit plåt. Djupt sittande fönsteröppningar med lutande utåtvinklade solbänkar och dekorativa profilerade betongbalkar upptill. Ett bredare burspråk av tegel markerar mittpartiet på högdelen mot Trekantsparken. Diskreta krön av betong.

Tak

Platt papptäckt tak med längsgående rundad fläktumsuppbbyggnad i vit plåt på högdelen.

Förändringar sedan uppförandet

- Inklädnad av solbänkar med vit plåt
- Utbyggd entré mot Rosterigränd med nya dörrpartier och nytt skärmtak

Situationsplan över kvarteret med litterering av byggnaderna. Källa: Vasakronan

KULTURVÄRDEN

Den tidigare bränsleelementfabriken, hus A, bildar fondmotiv längs Liljeholmsvägen. Källa: Stadsmuseet

I detta avsnitt presenteras sammandrag av de kulturhistoriska värderingar som gjorts för byggnaderna, kvarteret och omgivningen i punktform. För fullständiga värderingstexter hänvisas till kulturmiljöanalysen.

Hus A

Värdering i sammandrag

- Stadsmuseet har klassificerat den tidigare bränsleelementfabriken som särskilt värdefull. Denna värdering bedöms fortfarande som rimlig.
- Byggnaden vittnar om AB Atomenergis verksamhet och den kraftfulla statliga satsningen på kärnkraft under 1950- och 60-talet som avsåg göra Sverige självförsörjande på energi- "den svenska linjen".
- Byggnaden ritades av industriarkitekten Karl G.H. Karlsson, som har uppmärksammats för den höga arkitektoniska kvaliteten på sina byggnader.
- Bränsleelementfabriken var en nyckelbyggnad i Sveriges tidiga kärnkraftsproduktion och möjliggjorde inhemsk tillverkning av bränsleelement med svenskt uran, vilket var ett stort tekniskt framsteg. Bränsleelementen som producerades här levererades bland annat till Ågestaverket, den första reaktorn i Sverige som producerade fjärrvärme och el för allmänheten.
- Byggnaden bevarar till stora delar sitt utseende och har fortsatt en tydlig industrikaraktär som bidrar till läsbarheten av den ursprungliga funktionen.
- Verksamheten har format byggnadens arkitektur, där de vertikala glasade partierna på gavlarna speglar den stora aktiva hallens placering och rumsvolym, som ursprungligen spände över tre våningsplan. Byggnadens högsjala form är sannolikt också till stor del ett resultat av produktionshallens rumsvolym.
- Byggnadens utformning vittnar på ett tydligt sätt om modernismens ideal med ljus och rymd, rationell planering, renodlad stark form, sparsmakad utsmyckning och hög kvalitet på detaljer.
- Byggnaden har genomgått förändringar vid omvandlingen till kontor från slutet av 1970-talet, vilket i viss mån har påverkat den ursprungliga industrikaraktären. Bland annat har skorstenen och den tillbyggda volymen med ugnshall och lager rivits, den stora produktionshallen har omvandlats till kontor, och fasadens färgsättning har förändrats flera gånger. Fönster och entrépartier i bottenvåningen har bytts ut. Ursprunglig taklist av koppar har bytts mot svart plåt, solceller har tillkommit på taket och två fönster i burspråket har satts igen.

Värdebärande karaktärsdrag

- Burspråk av koppar
- Gavlar med stora vertikala fönsterpartier i läge för den tidigare öppna hallen och slutna intilliggande murytor
- Fläktgaller med stark form
- Distinkt taksiluett med trappningar vid takfoten
- Högre byggnadsvolym med renodlad form
- Putsad fasad indelad i fält med ristningar

Byggnadsstyrelsens kontorskomplex

Värdering i sammandrag

Generellt

- Kontorshusen B, C och D speglar den stora expansionen av statsapparaten och den offentliga sektorn under 1960–80-talen, vilket ledde till en rekordstor produktion av kontorslokaler i Byggnadsstyrelsens regi.
- Byggnaderna är tydligt läsbara som myndighetsbyggnader genom sin form, skala och sitt nedtonade, delvis anonyma uttryck, vilket bidrar till anläggningens karaktär av institution.
- Arkitekturen saknar stora välkomnande entréer eller gestaltungsgrepp som syftar till att manifestera verksamheten; istället präglas den av en rättfram och saklig utformning med fokus på effektivitet. Detta är kännetecknande för offentlighetens kontorsmiljöer.
- Kontorshusen visar på typiska drag för perioden och för Byggnadsstyrelsens produktion: modulsystem, fönsterband, fasader av tegel, platta tak, synliga betongelement och det runda trapphustornet.
- Kontorshusen inom Rosteriet är uppbyggda med ett additivt system av högdelar och lågdelar, vilket ger en distinkt form och möjliggör etappindelning samt sammansättning av flera volymer till ett större komplex på ett konsekvent sätt. Greppet känns igen från andra stora kontorsanläggningar från perioden.
- Kontorshusen är representativa för en nationell byggnadstyp men utgör samtidigt ett av få exempel på nya myndighetsbyggnader i Stockholm från 1970–80-talet, då Byggnadsstyrelsen i övrigt fokuserade på decentralisering till andra delar av landet.
- Byggnaderna tillhör en kategori som i allt högre grad hotas av rivning, vilket gör dem potentiellt sällsynta i framtiden.
- Etableringen av kontorskomplexet i en äldre industrimiljö är ett ovanligt grepp för Byggnadsstyrelsen och har påverkat kvarterets sammansättning, rumsligheter och historiska läsbarhet. Rivningar har uttraderat årsringar och fragmenterat helheten.
- Efter rivningen av AB Atomenergis tidigare centralanläggning saknar kontorskomplexet ett naturligt sammanhang inom kvarteret.

Hus B

- Stadsmuseet har klassificerat byggnaden som gul, vilket innebär att den har ett visst kulturhistoriskt värde. Denna värdering bedöms fortfarande som rimlig och aktuell.
- Hus B är den första etappen i kontorskomplexet och utgör en tidstypisk, robust tegelbyggnad med tydlig form och materialitet, vilket ger uttryck för funktionen som myndighetsbyggnad från slutet av 1970-talet.
- Byggnaden har flera av de för Byggnadsstyrelsen vanliga attributen, såsom fönsterband och det murade runda trapphustornet.
- Arkitekturen präglas av senmodernism med inslag av brutalism genom de råa materialen (tegel, plåt, betong) och ett strukturalistiskt grepp där tekniska och kommunikativa delar framhävs med partier i blank rostfri plåt. Detta var vid tiden en relativt ny företeelse och vittnar om den framväxande high-tech-strömningen inom arkitekturen mot slutet av 1970-talet.
- Lokaliseringen av Statens Industriverk till en utpräglat industriell zon hade sannolikt koppling till myndighetens ansvarsområde och arbetsmarknadspolitiska åtgärder under 1970-talet för att motverka industrins nedgång i Stockholm.
- Byggnaden har genomgått få yttre förändringar, men entrépartier och dörrar har bytts ut eller byggts om, och den yttre miljön kring östra sidan och entrén från Rosterigränd har omdanats.
- Byggnadens slutenhet och anonyma karaktär gentemot gatan har i takt med stadsomvandlingen och centrumutvecklingen i närliggande kvarter börjat uppfattas som ett miljöproblem.

Hus C

- Hus C har fungerat som entrédel i kontorskomplexet och präglades ursprungligen i sin helhet av samma blanka plåt som de tekniska och kommunikativa delarna på Hus B. Detta förstärkte det strukturalistiska och teknikcentrerade uttrycket och var ett konsekvent arkitektoniskt grepp inom första utbyggnadsetappen.
- Som länkbyggnad mellan de två etapperna har C haft en kommunikativ funktion för hela anläggningen och utmärkt sig genom entrédelens lägre höjd och den högre delens uppstickande asymmetriska takform.
- Uttrycket är lågmält och präglat av effektivitet, likt anläggningen som helhet.
- Om- och tillbyggnader med start 2018 har fullständigt omvandlat byggnaden mot Rosterigränd: plåten har ersatts av en ny glasfasad och huvudentrén har fått en mer iögonfallande och utåtvänd utformning. Detta har bidragit till viss spretighet i anläggningen samt att det strukturalistiska draget försvagats.

- Den omgestaltade entrédelens rymmer reception och konferensutrymmen, vilket speglar en strävan att modernisera äldre kontorshus för att möta dagens krav på representativitet, flexibilitet och gemensamma faciliteter för flera hyresgäster. Dessa nya delar är för unga för att värderas kulturhistoriskt.
- Den äldre delen av Hus C mot Lövholsbrinken är bevarad och besitter fortsatt ett visst kulturhistoriskt värde.

Hus D

- Stadsmuseet har klassificerat byggnaden som gul, vilket innebär att den innehar ett visst kulturhistoriskt värde. Denna värdering bedöms fortfarande som rimlig och aktuell.
- Hus D utgör den andra etappen i kontorskomplexet och är tydligt läsbar som en senare årsring i Byggnadsstyrelsens kontorskomplex.
- Indragna markerade muröppningar med profilerade betongkrön, vinklade solbänkar och den rundade fläktrumsuppbyggnaden ger byggnaden ett lågmält drag av postmodernism. Liknande postmodernistiskt inspirerade inslag förekommer i Byggnadsstyrelsens produktion och andra kontorsanläggningar från 1990-talet.
- Denna etapp präglas fortsatt av effektivitet och rationalitet, men byggnaden visar på ett större formmässigt fokus än Hus B, och framstår genom fasadernas effektfulla reliefverkan som mer arkitektoniskt intressant och självständig.
- Det är ovanligt för byggnadsstyrelsens produktion att två årsringar i samma anläggning upplevs så tydligt sida vid sida.
- Byggnadens möte och övergång mot Trekantsparken med inslag av grönska vittnar om en ökad medvetenhet om yttre miljöfaktorer jämfört med första etappen.
- Huvudfasaden i sydväst vänder sig mot parken och har med sin hög- och lågdel samt rundade takprofil en verkan som bidrar till upplevelsen av park- och landskapsrummet runt sjön. Byggnaden är den enda i närmiljön från 1990-talet, och som därmed har viss stilmässig koppling till parkens postmodernistiska landskapsarkitektur.
- Ursprungliga detaljer har delvis förändrats genom inklädnad av fönsterbänkar med vit plåt och en ny entrésituation med utbyggt vindfång och nytt skärmtak mot Rosterigränd. Förändringen av solbänkarna upplevs som välanpassad eftersom vita plåtarbeten var vanliga inslag under perioden.
- Den ursprungliga funktionen som lokaler för Överstyrelsen för civil beredskap är inte läsbar i utformningen, men byggnaden nyttjas idag bl.a. av Kriminalvården, vilket visar på en viss statlig kontinuitet.

Kvarteret

Värdering i sammandrag

- Helheten i det statliga byggnadskomplexet är idag fragmenterad och splittrad, starkt påverkad av rivningen av AB Atomenergis f.d. centralanläggning inom Rosteriet 7.
- Flerbostadshuset inom Rosteriet 7 dominerar visuellt genom sin höjd och har bidragit till en märkbar skalförskjutning. Detta har brutit något av den visuella kopplingen med centrala Liljeholmen och bidragit till att göra Rosterigränd mörk och trång.
- Rivningen av den tidigare påkostade landskapsarkitekturen kring centralanläggningen och den otillgängliga sockelvåningen på flerbostadshuset har försämrat miljöns rumsliga kvaliteter. Landskapets utformning längs Rosterigränd och Lövholmsbrinken har idag begränsade värden.
- Kvarteret samverkar med de storskaliga kontoren i grannkvarteren Tryckeriet och Stora Katrineberg vad gäller byggår, funktion och arkitektur. Tillsammans med rivningar och kontorisering av tidigare industribyggnader inom kvarteret bidrar detta till läsbarheten av strukturförändringarna under 1970- och 80-talet samt de ständigt pågående omvandlingsprocesser som har präglat Liljeholmen.
- De kvarvarande byggnaderna inom kvarteret (med undantag för bostadshuset) vittnar om en statlig kontinuitet sedan 1950-talet.
- I väster finns fortsatt ett tydligt möte mellan kontor och äldre industri, med hårdgjord mark, parkering och den breda Trekantsvägen som löper mellan brädgården och verkstadsbyggnaden inom Rosteriet 5. Gatans breda mått, räta sträckning och kvarvarande industribyggnader utgör fysiska spår av kvarterets och stadsdelens industrihistoria.

Omgivningen

Värdering i sammandrag

- Omgivningen kring kvarteret Rosteriet vid Lövholmsvägen präglas av en blandning av industri och kontor, vilket kan ses som ett resultat av en från staden motvillig strukturförändring, där politikerna verkat för att bibehålla industriarbetsplatserna.
- Kontoriseringen skedde delvis oregrerat och var svår att bromsa, men industrins strukturer har varit sega och har lämnat tydliga spår i stadsbilden. Stadsplanen från början av 1900-talet organiserade stadsdelen efter industriernas förutsättningar och lade ut breda gator, kajer och upplagsplatser för logistik och transporter. Dessa grundstrukturer finns kvar även där industrierna har ersatts av annan bebyggelse.
- Ett fåtal byggnader i närområdet vittnar om perioden i början av 1900-talet då samhällsbildningen reglerades tydligare och nya allmännyttiga funktioner som kommunalhus, folkskola och församlingshus etablerades.
- Omgivningen i öster och söder visar spår av intensiv stadsutveckling från 1990-talet och framåt, typisk för omvandlingen av industri- och hamnområden till täta stadsdelar med bostäder och kontor för en köpstark medelklass. Storgårdskvarteren på Liljeholmsberget och bostäderna i centrumanläggningen från början av 2000-talet är tydliga exempel på denna utveckling.
- 2000-talsbebyggelsen runt centrum är relativt nedtonad och enkel jämfört med andra samtida omvandlingsområden, men landskapsarkitekturen blev desto mer påkostad. Trekantsparken och det välgestaltade Liljeholmstorget har haft stor betydelse för att skapa den stadsmässiga och urbana karaktär som eftersträvades i området.

Trekantsparken

- Trekantsparken präglas av starka geometriska former och har karaktär av en anlagd prydnadspark, vilket speglar det internationella postmodernistiska parkideal som växte fram under 1980- och 90-talet.
- Det vattennära läget i ett tidigare industriområde är typiskt för parker från denna tid och förstärker parkens identitet som del av ett omvandlingsområde.
- Äldre grönska längs Trekantens strandlinje, med träd som al, pil och björk, bidrar till parkens lummighet och höga miljömässiga kvaliteter.
- Bebyggelsen kring parken bildar en dynamisk helhet med varierade höjder och uttryck, vilket stärker parkens urbana karaktär och läsbarheten av platsen som ett omvandlingsområde.
- Parken har stor betydelse för Liljeholmens centrum som en miljö som många passerar igenom. Rörelsemönster diagonalt genom parken har funnits sedan före dess tillkomst. Närheten till tunnelbanestation, bussterminal och tvärbana gör parken till ett kommunikativt nav i Liljeholmens centrum.
- Vid parkens tillkomst på 1990-talet definierades dess yttre gränser av befintlig bebyggelse inom kvarteret Rosteriet och tunnelbanespåren, vilket medförde att parken fick anpassas efter byggnaderna snarare än tvärtom. Detta förklarar varför Hus D är så integrerat i parkmiljön.
- Parken tillför viktiga miljömässiga kvaliteter i omgivningen kring de stora kontorshusen inom Kv Rosteriet, som i övrigt kantas av stråk med svag landskapsgestaltning.

PLANFÖRSLAGET

Planförslag har tagit fram av Strategisk Arkitektur för bebyggelsen och SWMS arkitektur för utemiljön. Nedan återges deras beskrivning av projektets arkitektoniska idéer.

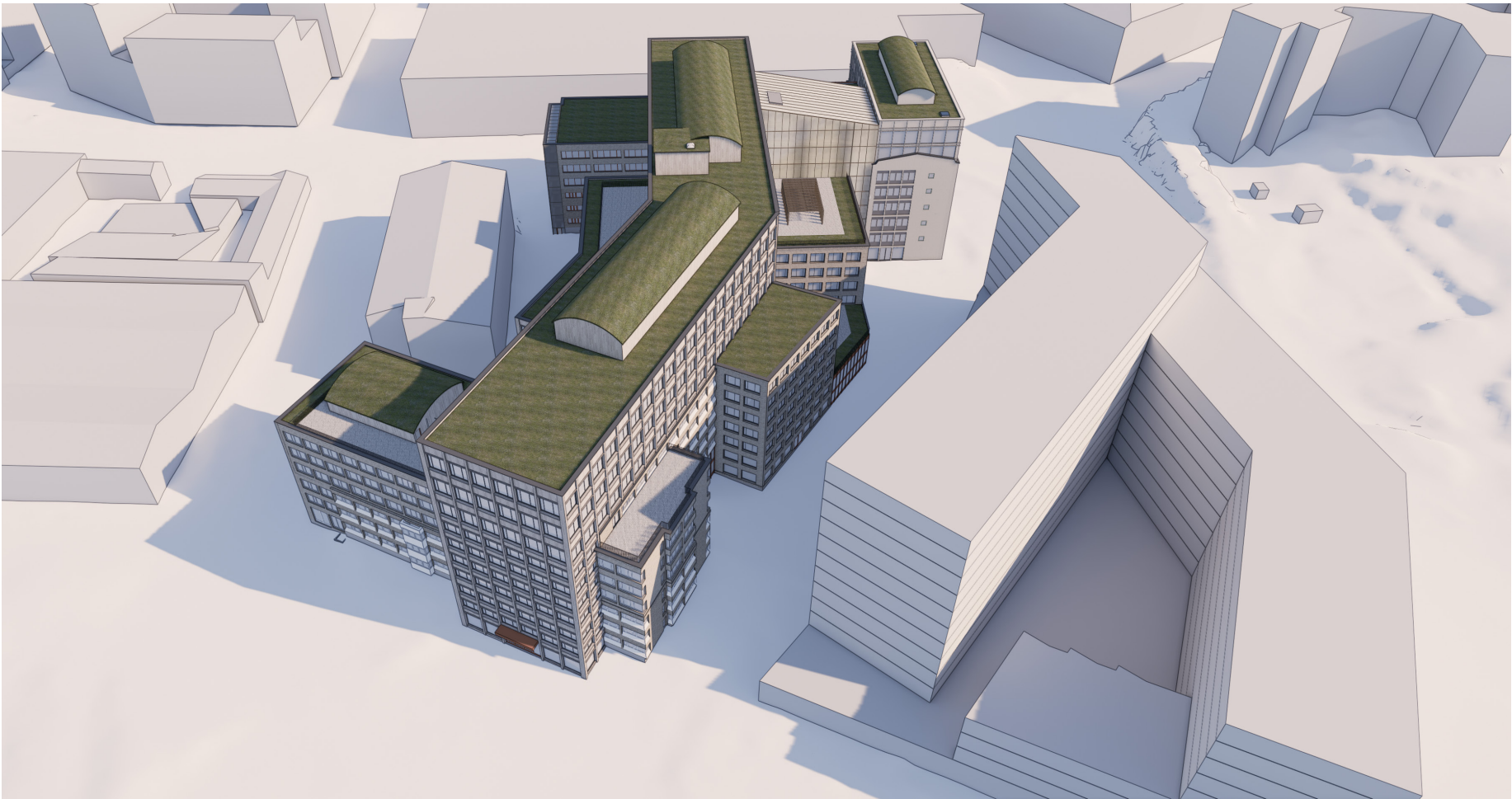
Arkitektonisk stadsbyggnadsidé

Under de senaste två decennierna har Liljeholmen genomgått en omfattande omvandling. Från att tidigare ha varit en stadsdel präglad av industriverksamheter och spårområden växer den nu fram som en levande blandstad med bostäder, kontor, service och offentliga mötesplatser. Området har också utvecklats till en allt viktigare knutpunkt i Stockholm och en betydande satsning är den nya tunnelbanesträckningen mellan Fridhemsplan och Älvsjö, som ytterligare stärker Liljeholmen som en attraktiv arbetsdestination.

Mitt i denna utveckling, mellan den planerade förnyelsen av Liljeholmens centrum och det expansiva området Lövholmen, ligger kontorsfastigheten Rosteriet 6 & 8. Trots sitt läge mot både Trekantsparken och Lövholmsvägen har fastigheten idag få naturliga kopplingar till sin omgivning. Området runt omkring är varierat med en blandning av äldre industribyggnader, skolor och bostäder från olika tidsperioder. Rosteriets skala knyter an till de större planstrukturerna i området, men fastighetens roll kan utvecklas för att bättre samspela med sin kontext. Genom att både bygga på och till fastigheten fördubblas antal möjliga arbetsplatser och blir genom sin storlek och innehåll en viktig målpunkt i området och en möjliggörare för nya verksamheter att etablera sig på platsen.

I samband med omdaning av centrum och tunnelbanan planeras en upprustning av Trekantsparken. Parken kommer att bli en central länk mellan Liljeholmens hjärta och det nya området i Lövholmen. Här får Rosteriet en nyckelroll. Genom att öppna upp fastigheten och skapa en huvudentré mot parken stärks kopplingen mellan platsens olika delar. Den nya entrén ska både ge tillgång till publika verksamheter, exempelvis ett café, och till kontorslokaler. Byggnadsvolymen byggs på och förlängs mot parken för att markera entrélaget, inspirerad av gavelmötivet som flera byggnader kring parken redan använder. Detta grepp skapar tydlighet, variation i skalan och en mer inbjudande fasad.

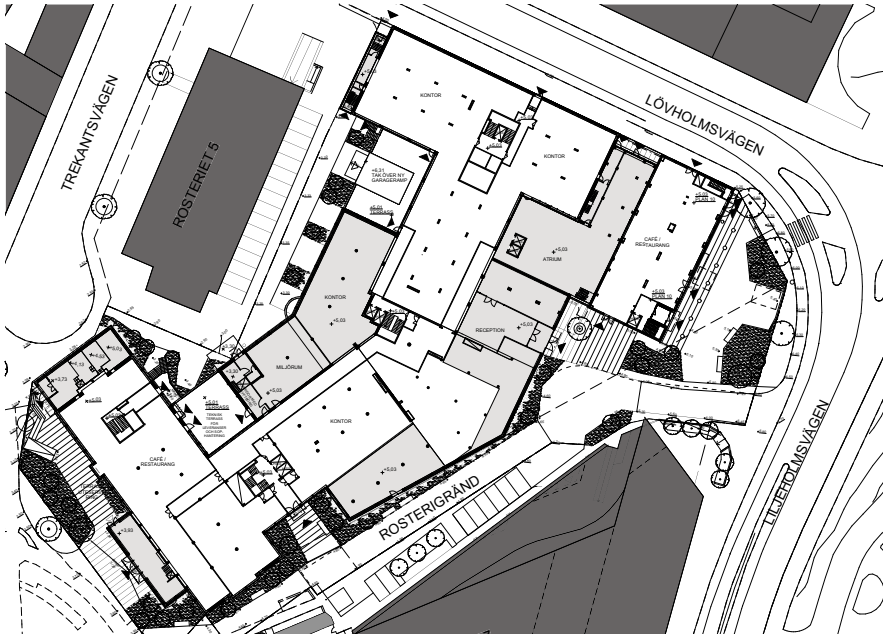
Även mot Lövholmsvägen föreslås förändringar. Den del av Rosteriet som är uppförd på 50-talet öppnas upp med publika funktioner i entréplanet och tillsammans med nya inbjudande entréer till kontorshuset – både från Lövholmsvägen och Rosterigränd – bildas nya platser som ger mervärde för både byggnaden och omkringliggande områden. Detta tillsammans med nya glasade ytor på entréplanen bidrar till ökad trygghet och stärker de viktiga stråken runt fastigheten, såsom Rosterigränd och Trekantsvägen.

Flygvy från norr med volymskiss av förslaget. Illustration: Strategisk Arkitektur

Situationsplan över förslaget med befintliga volymer utritade i rött. Illustration: SWMS arkitektur, bearbetad av Tyréns.

Plan 10, entréplan. Illustration: Strategisk Arkitektur

Arkitektonisk idé för bebyggelsen

Volymhantering

Rosteriet 6 & 8 får påbyggnader som följer den befintliga strukturen och dess grammatik. Tre nya toppvåningar tillförs på den högre delen med framtidssäkrad våningshöjd som ger dagsljus och utsikt. Höjden anpassas till Rosteriet 7 och behåller gavelmotivet mot gatan och parken. Volymen mot parken dras ut och ned till entréplanet som en inbjudande gest som också bryter ner skalan. De två längsgående volymerna mot gata och park byggs på med tre våningar i samma linje som befintlig byggnad. Två lägre flyglar skapas mot Rosterigränd om sex till sju våningar och en flygel om åtta våningar landar på den befintliga terrassen mot Trekantsvägen. Flyglarna ger flexibla kontorsplan och mellanrum för entréer och terrasser. Den grönklassade 50-talsbyggnaden behåller sin tydliga takfotslinje men får två nya toppvåningar som kopplas till övriga Rosteriet för sammanhängande kontorsplan. Mellanrummet glasas över till ett atrium med nya huvudentréer mot Lövholmsvägen och Rosterigränd. Byggnadens entréplan är till stor del förhöjt från gatan på grund av skyddsrum. Genom att förlänga volymen på strategiska lägen kan nya tillgängliga entréer och lokaler skapas som ger närvaro till gatan.

Bottenvåningars utformning och användning

Rosteriet 6 & 8 får entréer från parken, Rosterigränd och Lövholmsvägen. Entréerna fångar flöden och möjliggör publika funktioner som café vid parken. Slutna fasader öppnas upp för bättre ljusinsläpp och tryggare gångstråk. Även 50-talshusets bottenvåning öppnas för tex restaurang med entré från förplatsen, Lövholmsvägen och Rosterigränd med uteserveringar i soliga lägen.

Möte mellan nytt och befintligt

Projektet ska bidra till en naturpositiv stad genom resurseffektivitet, återbruk och innovation. Påbyggnader föreslås i trästomme och fasader i varma material med fokus på LCA som trä och återbrukat tegel. Gestaltningen knyter an till befintligt uttryck genom modulindelning, kulör och fönstersättning. Nya delar får oftast större fönster och högre våningshöjd för ljus och rymd. Mötet mellan nytt och befintligt markeras med avvikande tegelförband och fogkulör.

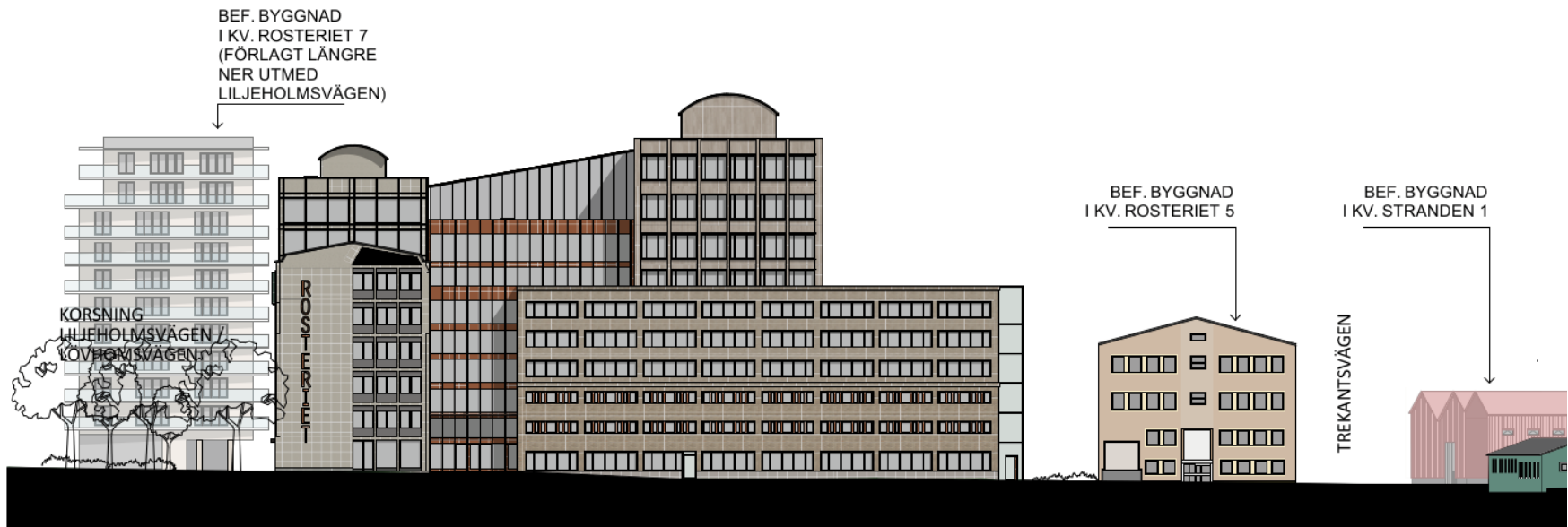
Hur kulturmiljön beaktas/bevaras

Genom återbruk, lågmälda tillägg och hänsyn till platsens industriella karaktär bevaras Rosteriets identitet samtidigt som platsen utvecklas till en mer öppen, grön och tillgänglig miljö. Kulturmiljön förstärks genom ny framsida mot parken och aktiva bottenvåningar som bjuder in till möten, rekreation och vardagsliv.

Obs. ovanstående stycke är skrivet av arkitekterna och avser endast beskriva projektets ambitioner i fråga om förhållningssätt till kulturmiljö. Det ska inte ses som en bedömning av hur kulturvärdena faktiskt påverkas.

Flygvy från norr med volymskiss av förslaget. Illustration: Strategisk Arkitektur

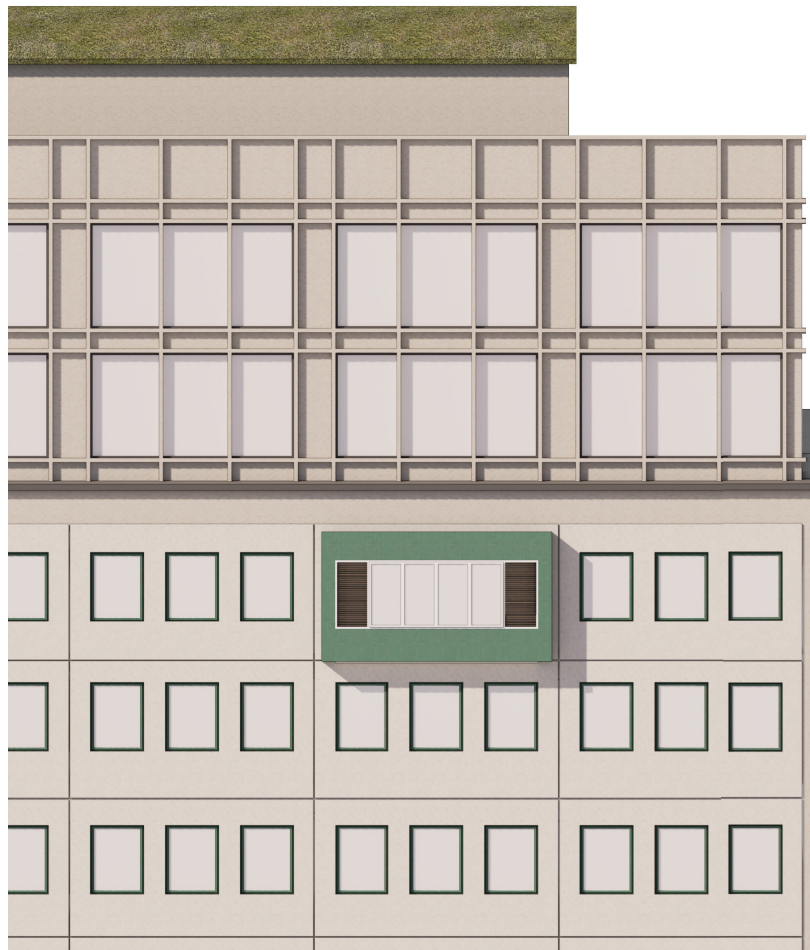
Fasader mot Lövholmsvägen. Illustration: Strategisk Arkitektur

Fasader mot Rosterigränd. Illustration: Strategisk Arkitektur

Fasader mot Trekantsparken. Illustration: Strategisk Arkitektur

Princip för påbyggnad Hus A. Källa: Strategisk Arkitektur

Princip för påbyggnad, lågdel Hus B. Källa: Strategisk Arkitektur

Princip för påbyggnad, lågdel Hus D. Källa: Strategisk Arkitektur

Princip för påbyggnad, högdel Hus D. Källa: Strategisk Arkitektur

Arkitektonisk idé för utemiljön, gårdar, platsbildningar

Förgårdsmark

Efter ombyggnaden kommer Rosteriets yttre miljö omvandlas till en grönare, tryggare och mer social plats än idag. En del hårdgjorda markytor som idag domineras av asfalt och körtrafik minskas till förmån för nya stråk med prioritet för gående och grönytor.

Rosterigränd förstärks som sammankopplande stråk för gående mellan Trekantsparken med Liljeholmsvägen. Nödvändig fordonstrafik tillåts till grannfastighetens garage och parkering, samt till inlastning och service till verksamhetens lokaler, och för färdtjänst och angöring till kontorsbyggnadens entréer. Ny gångbana tillkommer till huvudentrén.

Stråket i Rosterigränd förtydligas med genomgående siktlinjer och breddade gångytor. Med nya planteringar, trygghetsskapande belysning, bekväma sittplatser och vacker markbeläggning görs stråket till en trivsamt plats som besökare och hyresgäster kan använda i vardagen för passage, som väg till och från entréer och som en plats för vistelse och möt

Entrésidan framför 50-talshuset invid Liljeholmsvägen omvandlas till en möblerad förplats i samklang med byggnadens entréer. Nödvändig fordonstrafik tillåts åtkomst nära lokaler. Befintliga och nya träd och planteringar ger en grön inramning.

Mot Trekantsparken ordnas södervända terrasser, entrézoner och vistelsezoner som samverkar med byggnadens utåtriktade verksamheter. Kopplingen till parken förstärks med nya gångytor. Planteringar anordnas och träd av olika arter planteras.

I väster planeras delar av bilparkeringen att omvandlas till cykelparkering och grönytor som fördröjer, renar och infiltrerar dagvatten. Funktioner som RHP, garageinfart och renhållningsfordon behålls inom området.

De stråk, gångytor, platser och körytor som planeras inom Rosteriet kan till stor del anläggas med återbrukade markmaterial. Dessa kan med fördel vara material tagna från platsen idag och kompletteras från andra anläggningar efter behov.

Grönytorna inom Rosteriet får en flerskiktad vegetation, med både träd, buskar och perenner. Ett antal nya träd bidrar både till biologisk mångfald och upplevelsevärden.

Dagvatten används som en resurs, och regn som faller på inom fastighetens tak och markytor avleds mot nedsänkta planteringar och andra grönytor, där dagvattnet fördröjs, renas och infiltreras. Extrema regn avleds med tydliggjorda skyfallsstråk, som leder bort vatten mot sjön Trekanten.

Kvarteret får nya takterrasser som ger möjlighet till social samvaro och utsiktsmöjligheter över park och mot sjön Trekanten. Planteringar, pergola och möblering föreslås för att skapa trivsamma ytor för umgänge och längre vistelse.

Gröna tak

En del av taken utformas som gröna, vilket både bidrar till biologisk mångfald, dagvattenhantering samt verkar temperaturutjämnande. De gröna taken föreslås som en blandning av tunnare sedumtak och lit biotop. En del av de gröna taken blir synliga från omgivande byggnader och bidrar till en starkare grön karaktär i området.

Illustrationsplan, offentlig miljö. Illustration: SWMS arkitektur

PLANFÖRSLAGET I RELATION TILL RIKTLINJER I KULTURMILJÖANALYS

Stadsdelen

Liljeholmen är en stadsdel som kontinuerligt varit i rörelse och en av de miljöer i Stockholm som tydligast har präglats av ständiga omvandlingar. Detta förklaras delvis av det strategiska läget vid en viktig kommunikationsled i innerstadens periferi, vilket gjort platsen till lovlig och praktiskt belägen mark för utvecklig och etablering av till huvudstaden hörande nya funktioner. Byggnadsbeståndet och planeringen har därför i relativt stor grad styrts av yttre drivkrafter och behov som varit rådande vid olika tidpunkter snarare än uttalade stadsbyggnadsambitioner för stadsdelen i sig. Detta har resulterat i att det inte tagits några tydliga helhetsgrepp, utan olika utvecklingsfaser har hela tiden avlöst varandra. Av denna anledning har stadsdelen fått en brokig, varierad och splittrad karaktär där det finns få sammanhållna miljöer. Stadslandskapet är mångfacetterat i sin sammansättning av årsringar, vilka bitvis är uppblandade och i andra fall existerar som tydliga separata enklaver. Överlag finns ovanligt få arkitektoniskt eller stadsbyggnadsmässigt känsliga sammanhang. Det är istället läsbarheten kring de olika utvecklingsfaserna som är den centrala aspekten att beakta från kulturmiljösynpunkt. Utvecklingsfaserna med störst präglande verkan för Liljeholmen kan kopplas till den äldre industrin, tunnelbaneepoken med tillhörande infrastruktur och bostäder, de första kontorse- tableringarna med efterföljande generationer kontorsbyggande samt omvandlingen till multifunktionell blandstad.

Detta innebär att stadsdelen som helhet är och genom historien har betraktats som förhållandevis tålig för förändringar. Det finns därför relativt få karaktärsdrag som är viktiga att värna från kulturmiljösynpunkt för stadsdelen i sin helhet. De historiska karaktärsdrag som trots allt finns är viktiga att värna, men handlingsutrymmet är större än på många andra håll.

Trekantens träd är dock ett dominerande inslag i stadsbilden och tycks delvis ha fungerat som en skalreferens för bebyggelsen på mer övergripande nivå. I vissa vyer, från söder mot norr, kan man se hur bebyggelsen har förhållit sig till trädtoppshöjd och hur punkthus på höjder varit det enda som brutit. Hus D var en stor skala i sammanhanget vid tillkomsttiden, men förhöll sig genom lågdelen fortsatt delvis till trädnivån. Bostadshuset inom Rosteriet 7 har dock inneburit en skalförändring som slagit igenom stort och brutit mönstret. Denna skalförskjutning är något som kan förväntas fortsätta framöver i och med aktuella utvecklingsplaner för Marievik och Liljeholmens centrum. Det storskaliga landskapsrummet medför generellt en viss tålighet för höjder, men rollen av befintliga dominanta byggnader på höjder är värd att beakta (exempelvis Nybohov och Liljeholmsberget).

I övrigt bedöms företeelser som siluett och siktlinjer inte ha någon avgörande betydelse i detta fall. Från högre belägna punkter i stadsdelen finns visuell kontakt med Reimersholme och Södermalm men inga starka siktlinjer mot landmärken. I vissa lägen framträder Cementas silor och Högalid-skyrkan på avstånd, men det är inte fråga om några medvetet anlagda betraktelsevinklar eller utkikspunkter.

Sammanfattningsvis bedöms handlingsutrymmet för stadsdelen och kvarteret Rosteriet vara relativt stort.

Uppföljning

Skalförändringen som redan inletts och som förutses fortsätta genom andra pågående detaljpläneärenden i Liljeholmen accentueras av projektet. Trädtoppshöjden som dimensionerande för byggnadshöjden frångås i enlighet med utvecklingen av Rosteriet 7.

Flerbostadshusområdet på Liljeholmsberget bedöms i någon mån påverkas som stadsbyggnadsmotiv av att bebyggelse som ligger nedanför berget växer på höjden och utjämnar höjdskillnader i stadslandskapet. Effekten blir dels märkbar i närområdet, dels från höjder i landskapet såsom Tantolunden eller Nybohovsbacken/Nybohovsberget.

Nybohovsberget som formation, medvetet förstärkt av storskalig grönklassad bebyggelse på krönet, utgör idag ett dominant inslag i denna del av staden. Denna dominans i landskapsrummet påverkas märkbart från några av de vypunkter som utvärderats. Bergets och bebyggelsens synlighet minskar från Hornstulls strand och Reimersholmsbron. Medskicket att beakta bebyggelsen på höjderna och dess verkan hörsammas inte i planförslaget. Detta har delvis sin grund i att genomförande av ny bebyggelse enligt andra gällande eller pågående detaljplaner (såsom Marievik, Liljeholmens centrum och Lövholmen) kommer att innebära delvis markant förändrade förhållanden i stads- och landskapsbilden.

Hus A

För att vara en grönklassad och särskilt värdefull byggnad bedöms f.d. bränsleelementfabriken vara relativt tålig för ändringar. Anledningen till detta står att finna i de förändrade sammanhang som uppstod i slutet av 1970-talet då byggnaden blev en del av det statliga kontorskomplexet och de ändringar av byggnaden som genomfördes i samband med denna omställning och senare.

Byggnaden har tidigare varit sammanbyggd med en lägre ugnsoch lagerhall. De ändringar som gjorts av västra fasaden bedöms inte vara uttryck för en betydelsebärande årsring och bedöms inte ha tillfört uppenbara kvaliteter. De nedre delarna av byggnadens västra fasad bedöms vara tålig för ändringar.

Även bottenvåningen mot öster bedöms vara tålig för ändringar. Huvudentrén har kvar sin placering och form men merparten av material och byggdelar är utbytta till nya som inte bedöms ha kulturhistoriska egenvärden. Nödutrymningsentrén har ändrats. En ny entré med klumpigt skärmtak har tillkommit. De postmoderna ventilationskanalerna med belysningsarmaturer längs fasaden är välgjorda men saknar koppling till den modernistiska arkitekturen.

Med tanke på det strikta fasadmönstret som upprepas på samtliga plan bedöms bottenvåningen kunna brytas loss och få en öppnare karaktär. Byggnadens industriella arv behöver dock genomgående beaktas.

Gavlarna har stor betydelse för byggnadens formspråk och kulturvärden. Här framträder den för Karl G.H. Karlsson karaktäristiska grupperingen av fönster i kontrast till lugna slutna murytor och den livliga taksiluetten som även den återkommer i andra verk av arkitekten. Den norra gavelns medvetet formade ventilationsgaller är ett arkitektoniskt utropstecken. Gavlarna bedöms vara känsliga för ändringar som gör dessa karaktärsdrag mindre framträdande.

Byggnaden har sedan länge en slätstruken färgsättning. Strävan har varit att tona ned byggnadens verkan och anpassa den till omgivningen. Den blaskiga kulörtonen som målats på fasaden har också dolt de ursprungliga och starkt tidstypiska kvaliteter som den genomfärgade ädelputsen med inslag av glimmer som ursprungligen prydde byggnaden. Fasadens ritsningar framträder inte heller med nuvarande fasadbehandling. Bränsleelementfabrikens historik och dess arkitektur motiverar en färgsättning och fasadbehandling som gör den större rättvisa.

Invändigt är det främst strukturen med huvudtrapphus i södra delen och utrymningstrapphus i norr samt utformningen av dessa trapphus som bedöms vara känsliga för ändringar.

Uppföljning

Medskicken har hörsammats men det blir sammantaget tämligen stor påverkan eftersom man både bygger emot och in västfasaden och öppnar upp bottenvåningen i övriga väderstreck. Åtgärderna som föreslås är i sig väl studerade och respekterar byggnadens karaktärsdrag. Gavlarna behåller trots öppningar i bottenvåningen växelspelet mellan slutet och öppet. Ventilationsgallret i norra gaveln bevaras trots att det inte längre är i funktion.

Det industriella arvet blir något mindre tydligt men äventyras inte som helhet.

Färgsättningen provas inte i planen varför denna aspekt inte kan bedömas. Den invändiga strukturen ändras inte.

Kring påbyggnaden fanns inget medskick. I förslaget till påbyggnad har dock de befintliga gavlarnas betydelse hörsammats då den karaktäristiska asymmetriska takkonturen lever vidare.

Hus B och D

Hus B och D är gulklassade byggnader med visst kulturhistoriskt värde. Berättelsen om hur de tog plats i ett kvarter där AB Atomenergi och den svenska utvecklingen av kärnkraften bedrivits fram till 1970 är delvis läsbar men kraftigt påverkad av rivningen av centralanläggningen och nybygget av det storskaliga flerbostadshuset inom Rosteriet 7. Med hänsyn till lägesfaktorer med en placering i centrala Liljeholmen och dess karaktär av ständiga transformationer bedöms ett överordnat intresse från kulturmiljösynpunkt vara att tillse att den historiska utvecklingen inom kvarteret präglas av god läsbarhet. Byggnadsstyrelsens statliga förvaltningsbyggnader är i grunden tåliga för ändringar så länge dessa görs i enlighet med byggnadernas logik och karaktär, och inte påtagligt försvårar läsbarheten av den ursprungliga myndighetsfunktionen. Mer specifikt innebär detta att byggnaderna är känsliga för åtgärder som medför att ingående volymer och sammansättning blir otydlig, eller att karaktärsskapande delar rivs, byggs bort eller försvagas. Här är kontorskomplexets volymverkan med de alternerande hög- och lågdelarna samt speglingen kring hus C ett viktigt grepp att värna, eftersom detta illustrerar den logiska uppbyggnaden och etappindelningen. Det är generellt av vikt att de ursprungliga volymerna förblir läsbara. Vidare är de tidstypiska och för byggnadsstyrelsen klassiska inslagen med fönsterband, redovisning av kommunikationer och teknik, betongelement och det runda trapphustornet särskilt viktiga. Ett vanligt förekommande drag på just detta kontorskomplex är även flacka burspråk. Dessa element är också karaktärsdrag eller generella koncept som kan plockas upp och vidareutvecklas eller användas som inspiration vid förändring.

Mot Lövholmsvägen utgör burspråket i blank rostfri plåt på hus B ett tydligt motiv i huvudfasadens mittparti, som bör värnas. Den blanka rostfria plåten är generellt ett inslag som har minskat i och med ombyggnaden av hus C, och kvarvarande sådana delar bör bibehållas i så hög utsträckning som möjligt för att det strukturalistiska draget ska vara fortsatt läsbart. De uppstickande fläktrummen och trapphusen är också av viss betydelse för byggnadskomplexets siluett, särskilt mot Trekantsparken.

Generellt är komplexet genom sina många ingående delar känsligt för flera mindre tillägg som kan bidra till plottrighet. Eventuella additioner av volymer eller andra former av tillägg som inte hindrar läsbarheten kan ändå vara möjliga att pröva och bör då hanteras som större grepp.

Huvudentrén samt övriga ytterdörrar är utbytta och/eller ombyggda och därmed tåliga för ändringar. Den i sen tid förändrade delen mot Rosterigränd (Hus C) är även den tålig. Den uppstickande källarvåningen och gården mot Lövholmsbrinken besitter inga större kvaliteter eller karaktärsdrag som är av betydelse för läsbarheten, och är därmed också tålig.

Uppföljning

Möjligheterna att läsa och förstå att det föreslagna byggnadskomplexet delvis består av två kontorsbyggnader uppförda av Byggnadsstyrelsen för statlig verksamhet kommer fortsatt att finnas. Från de flesta betraktelsevinklar kommer någon del av de två utbyggnadsetapperna att vara synlig. Befintliga fasader kommer att vara urskiljbara då de har lägre våningshöjder än tillkommande och eftersom de bibehåller fasadmaterial, fönster och detaljer som inte plockas upp i tillkommande volymer och fasader. Skillnader mellan Hus B och D kommer fortsatt vara möjliga att uppfatta även om de delvis blir mindre tydliga, exempelvis genom att befintliga teknikuppbyggnader utgår. Det blir dock svårt att greppa och förstå helheten eftersom samtliga byggnadskroppar antingen byggs till eller på eller länkas samman i nya sammanhang.

Av de karaktärsdrag som poängteras i medskicket har samtliga beaktats men få lever vidare i förslaget. Ursprungliga burspråk bevaras delvis och i lägen som bedöms vara befogade tas motivet även upp i påbyggnader. Tongivande burspråk i befintliga gavlar kommer dock att försvinna när gavlarna flyttas fram mot park och gata. I dessa lägen har det bedömts att den arkitektoniska helheten blir lugnare och starkare utan burspråk. I Hus B är ett av dessa burspråk som inte kan bevaras klätt i den för det sena 1970-talet karaktäristiska rostfria fasadplåten. De rostfria inslagen har visat sig ogörliga att bevara då burspråk, teknikutrymmen och förbindelsegång är punkter som samtliga berörs av nya volymer. Det har heller inte setts som relevant att omtolka det rostfria i tillkommande byggnadsdelar. Det skulle inte hjälpa läsbarheten.

Det för Byggnadsstyrelsens kontorshus typiska runda trapphuset som Hus B är utrustat med vid lågdelens gavel mot väster kommer inte att bevaras. Bevarande och påbyggnad av trapphustornet har prövats i skissarbetet. Det har i detta läge bedömts att det är mer angeläget att tillföra attraktivitetshöjande funktioner.

Arkitektoniskt har man i planförslaget gått en balansgång mellan rörlighet och fortsatt historisk läsbarhet. Förslaget har lagt större vikt vid att undvika plottrighet, vilket också var ett av medskicken, än vid strävan att behålla en utpräglad läsbarhet ifråga om de befintliga byggnaderna.

De tåliga delarna av Hus C, entréerna och den höga källarvåningen påverkas alla av åtgärder. Att styra förändringar till dessa delar har hör sammats.

KONSEKVENSER FÖR KULTURMILJÖN

Innehåll i konsekvensbeskrivning

I konsekvensbeskrivningen bedöms i vilken grad aktuellt förslag påverkar kulturhistoriska värden. Konsekvensbedömningen är uppdelad på följande delar:

Först beskrivs förslagets påverkan på stadsbilden genom visualiseringar från valda vypunkter. Därefter redovisas hur förslaget påverkar de individuella byggnadernas värden och karaktär samt konsekvenserna för kvarteret som helhet. Sist görs en samlad bedömning av planförslagets konsekvenser för kulturmiljön.

Konsekvenserna redovisas under följande rubriker:

Påverkan på stadsbilden

Konsekvenser för byggnaderna

- Bedömning av förvanskning, Hus A
- Bedömning av varsamhet, Byggnadsstyrelsens kontorskomplex (hus B, C och D)

Konsekvenser för kvarteret och omgivningen

- Bedömning av helhetsverkan

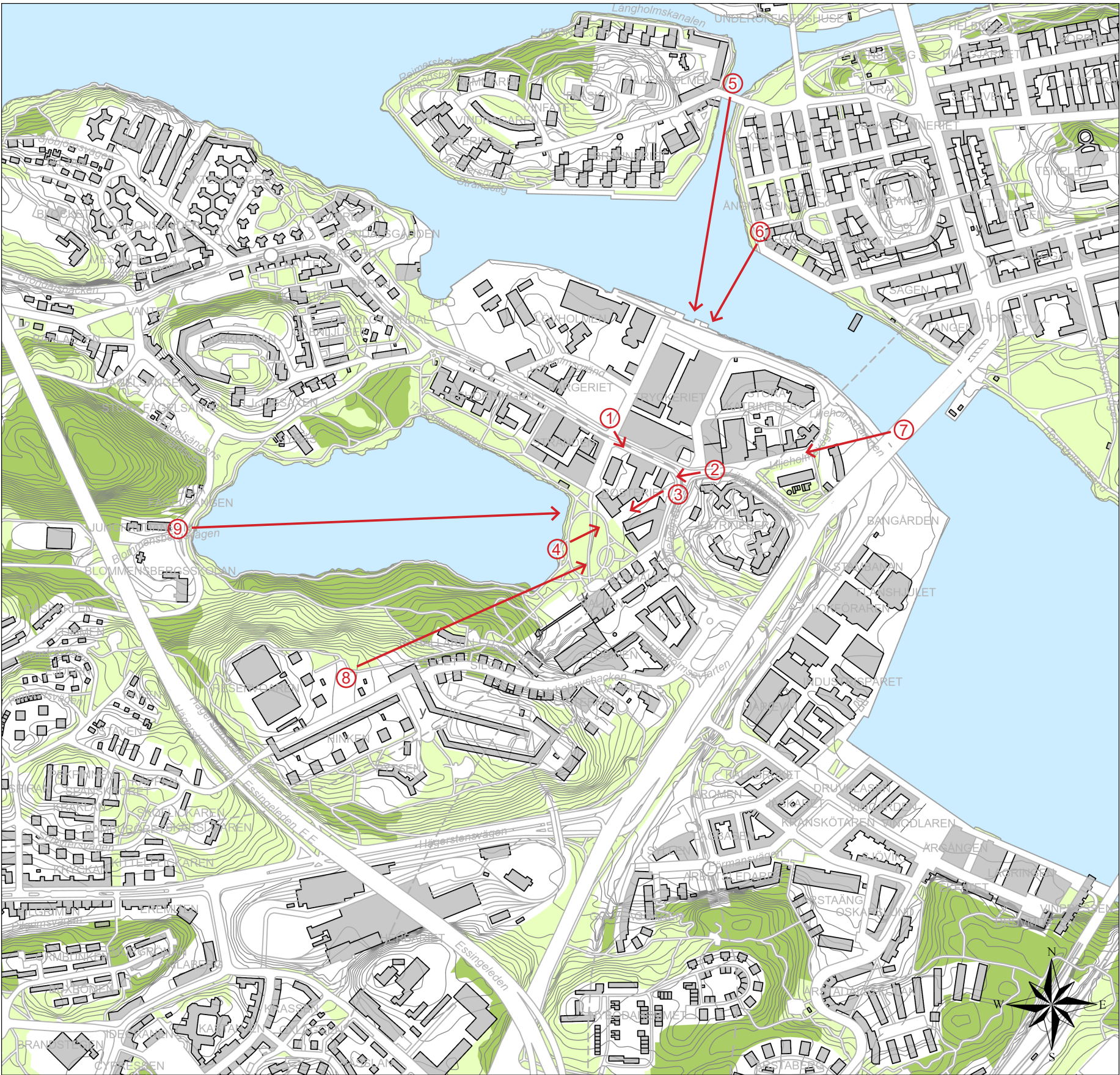
Samlad bedömning

Påverkan på stadsbilden

I detta avsnitt görs en vystudie som underlag för bedömningen av planförslagets påverkan och konsekvenser för kulturmiljön. Vyerna redovisar nuläge respektive planerad förändring (fotomontage), det vill säga planförslagets påverkan.

Vy 1-4 redogör för vyer på nära håll medan vyerna 5-9 visar planförslaget från längre distans. Från distans är planförslaget inlagda som ljusa volymer, dvs utan återgivning av material och färger med mera. Huvudfokus ligger här på hur förslaget påverkar exempelvis stadsbild, stadens siluett och dess anpassning till topografin. Det är viktigt att vara medveten om att de ljusa byggnadsvolymerna i montagen sticker ut och därför kan uppfattas som mer framträdande än i verkligheten. I vyer från nära håll är planförslaget gestaltat.

Metodiken med vypunkter innebär att man utgår från en fixerad punkt i stadslandskapet. Det mänskliga ögat kan dock ta in mycket mer än vad ett fotografi visar, så som det framställs i en rapport. Staden uppfattas allt som oftast i rörelse mellan olika målpunkter. Även hastigheten i vilken man rör sig genom stadslandskapet gör att upplevelsen varierar beroende på färdväg. En annan faktor som påverkar är när på året bilderna är tagna. Under sommarhalvåret kan grönska skymma delar av vyer som uppfattas under vinterhalvåret när löven fallit av.

Vypunkt 1 - Korsningen Lövholmsvägen-Trekantsvägen

Nuläge

I denna vy från nordväst längs Lövholmsvägen framträder en stor del av kvarteret Rosteriets bebyggelse. Det statliga kontorskomplexet och AB Atomenergis f.d. bränsleelementfabrik syns centralt i bild och är placerade i liv med gatan, liksom kontorsbyggnaderna i kvarteret Tryckeriet mittemot. Verkstadsbyggnaden som också tillhört AB Atomenergi (Rosteriet 5) syns närmast i bild till höger och har en indragen placering som möjliggör en viss inblick i kvarterets inre. Detta bidrar till att en stor del av kontorshus B blir synligt och får en framträdande roll i gatubilden. Kontorsanläggningens volymkomposition med tvärställda hög- och lågdelar samt de för Byggnadsstyrelsen vanligt förekommande dragen med fönsterband och det cylinderformade trapphusornet upplevs därför kanske som tydligast från denna vinkel. Det svagt framskjutande burspråket på högdelen och den mindre uppstickande delen av hus C är genom sin rostfria plåt ett tidstypiskt inslag som ger byggnaden ett drag av strukturalism. Den f.d. bränsleelementfabriken utmärker sig genom sina vita putsfasader, som står i kontrast mot omgivande fasader i tegel.

Gatumiljön präglas av Lövholmsvägens räta sträckning, asfaterade ytor, en blandning av äldre

industri och storskaliga kontor, och bostadskvarteren på Liljeholmsberget som bildar fondmotiv i slutet av gatan. Kvarteret Rosteriet visar prov på denna blandning av bebyggelse, med de två förhållandevis småskaliga industribyggnaderna från AB Atomenergis utvecklingsfas på 1950-talet placerade i utkanterna, och kontorskomplexet från senare delen av 1900-talet insprängt i mitten. Gatan är relativt livligt trafikerad av såväl spårvagnar som bilar, cyklisterna och fotgängarna i rörelse till och från Liljeholmen centrum. Trekantsvägen, vars södra sträckning syns till höger i bild, är en bred trädkantad gata som tillför viss luftighet och grönska i den hårdgjorda miljön.

Påverkan och konsekvenser

Låg- och högdelen på kontorshus B byggs på med tre nya våningar och den f.d. bränsleelementfabriken med två nya våningar. En ny tillbyggnad mot Lövholmsbrinken bidrar till att utrymmet mellan verkstadsbyggnaden i Rosteriet 5 och kontorshuset minskar. Lågdelen utökas också med ett utskjutande glasparti mot väster. Detta innebär att gavelfasaden byggs in och att det cylinderformade trapphuset rivs och ersätts av en ny invändig trappa. Tillbyggnaden skymmer stora delar av de ursprungliga fasaderna mot väster.

Mot gatan medför påbyggnaden på lågdelen att burspråket i rostfri plåt byggs in bakom de nya våningarna och skymmer. Påbyggnaden skymmer även de delar av f.d. bränsleelementfabrikens västra fasad som idag är synliga. I bottenvåningen på lågdelen görs förändringar i fasad med nya större glaspartier. Detta ökar i viss mån insynen från gatan och bidrar till ett något mindre slutet intryck. Synlig aktivitet i byggnaden kan bidra positivt till upplevelsen av gatumiljön. Samtidigt bidrar de större fönsteröppningarna och tilläggen som skymmer ursprungliga fasadpartier till att byggnadens myndighetskaraktär minskar och att den ursprungliga funktionen blir något svårare att läsa.

Påbyggnaden på den f.d. bränsleelementfabriken gör att byggnadsvolymen blir än mer högre och att silhuetten förändras från Karl G.H. Karlssons karaktäristiska takform till ett platt tak med en uppstickande rundad fläktumsuppbyggnad. Den ursprungliga taklinjen finns dock kvar längre ned och blir fortsatt läsbar. I och med att påbyggnaden görs något indragen skapas en distinktion mellan ursprunglig fasad och tak i förhållande till de nya våningarna. Den arkitektoniska gestaltningen av påbyggnaden med stor andel glas och indelning med smala listverk skapar en lätthet i uttrycket som i kombination med indraget gör att de nya våningarna underordnar sig de mer massiva ursprungliga fasaderna

och blir tydligt läsbara som tillägg. Samtidigt innebär påbyggnaden att den nya volymen blir sammansatt av flera delar med olika gestaltning, vilket bidrar till att upplevelsen av byggnadens ursprungliga renodlade modernistiska formspråk försvagas. Den rundade uppbyggnaden med grönt tak avviker kraftigt från den modernistiska grundkaraktären, gör silutten mindre renodlad och riskerar att bli ett iögonfallande och störande tillägg.

På kontorshuset å andra sidan visar de rundade uppbyggnaderna på en inspiration från befintlig uppbyggnad på hus D. Här bedöms det därför som positivt att tekniken fortsatt får en framhåll position och medveten synlig form.

På- och tillbyggnaderna bidrar generellt till en skalförskjutning och ökad täthet i stadsbilden.

Vypunkt 2 - Liljeholmsvägen

Nuläge

Den f.d. bränsleelementfabriken utgör fondmotiv vid infart från nordväst längs Liljeholmsvägen och har en framträdande position med huvudfasaden ut mot korsningen Liljeholmsvägen-Lövholmsvägen. Byggnaden utgör här ett blickfång och dominerar visuellt i förhållande till kontorsbyggnad B, vars högdelen är något indragen från gatan. Lågdelen ligger i liv med gatan och förstärker ritkningen på gaturummet. Burspråket i blank rostfri plåt markerar mittpartiet och betonar den vertikala riktningen på högdelen. Till vänster syns ett hörn på bostadshuset inom Rosteriet 7, som tydligt överstiger Kv Rosteriets övriga byggnader i höjd.

Påverkan och konsekvenser

Låg- och högdelen på kontorshus B byggs på med tre nya våningar, och den f.d. bränsleelementfabriken byggs på med två nya våningar. Därtill sluts befintlig öppning från Rosterigränd ut mot Lövholmsvägen genom att del av passagen mellan hus A (bränsleelementfabriken) och B byggs in till en atriumgård. I samband med detta rivs befintlig förbindelsegång. Volymerna kopplas samman med ett nytt fasadparti ut mot Lövholmsvägen som sträcker sig upp i nivå med takfoten på f.d. bränsleelementfabriken. Denna fasad är till stor del glasad och utformad på ett sätt som markerar våningsplanen. I marknivå tillkommer nya entréer mot Lövholmsvägen.

Den f.d. bränsleelementfabriken förändras med nya större glaspartier i bottenvåningen, en diskret förändring av färgsättningen och en ny fasadtext på gaveln ut mot Lövholmsvägen. Glaspartierna är placerade i läge för befintliga fönster- och dörröppningar, som utökas ned till sockeln. Bottenvåningens fasadpartier på långsidorna är den del av byggnadens exteriör som förändrats mest, och detta bedöms därför inte påverka några större värden. Förändringen av färgsättningen innebär att de slutna putsade delarna av gavarna samt ett band runt

långsidornas fönstersatta del avfärgas i en något mörkare grå kulör. Detta efterliknar en ursprunglig färgindelning som setts på bilder. Fasadtexten visar på inspiration från nybyggnadsritningarna, där AB Atomenergi på liknande sätt skrivits ut vertikalt på gaveln (verkar dock aldrig ha blivit genomfört). Dessa förändringar närmar sig ursprungliga gestaltungsidéer och skulle kunna vara positivt för byggnadens kulturvärden. Det är dock oklart om dess förändringar regleras i planen och i vilken mån de kan bedömas.

Påbyggnaden är lätt indragen från den ursprungliga takfoten och präglas av en lätthet i uttrycket som gör att tillkommande volym blir visuellt underordnad. Karl G.H. Karlssons karaktäristiska taksilhuett blir fortsatt tydlig från denna vinkel och markeras genom att den smäckra avtäckningen av svart plåt bibehålls och bildar en skiljelinje mot det nya. Vidare är indelningen med listverk och tredelade fönsterpartier på tillkommande våningar utformade så att de ansluter till ristningarna i ursprunglig fasad. Påbyggnaden är alltså utformad med hänsyn till den ursprungliga byggnadens karaktär, men bidrar ändå i viss mån till att försvaga upplevelsen av dess renodlade form.

Att del av Rosterigränd byggs in bidrar till att luftigheten i kvarteret minskar sett från kringliggande gator och att de idag friliggande byggnaderna sammanfogas till en stor anläggning. Genom att det nya fasadpartiet görs något indraget från Lövholmsvägen bibehålls delvis läsbarheten av ursprungliga volymer.

Greppet med tvärställda låg- och högdelen på kontorskomplexet bibehålls men med delvis förändrade fasader, material och proportioner. Lågdelen på hus B blir något mer högre och präglas inte i lika hög grad av horisontalitet. Det rostfria burspråket försvinner och det strukturalistiska draget utgår därmed helt i denna vy. Detta gör att byggnadens ålder framgår något mindre tydligt.

Som tidigare konstaterats leder de omfattande på- och tillbyggnaderna till en märkbar skalförskjutning och ökad täthet i stadsbilden. Anläggningen ansluter efter genomfört förslag i höjd till Rosteriet 7.

Vypunkt 3 - Rosterigränd

Nuläge

I vyn blickar man längs Rosterigränd genom öppningen mellan den f.d. bränsleelementfabriken och bostadshuset inom Rosteriet 7. Bostadshusets skarpa hörn och del av dess slutna sockelvåning syns till vänster i bild. Till höger syns den i sen tid utbyggda entrédelen och nya glasfasaden på hus C. Bortom dessa delar framträder fasaderna på hus D med reliefskapande fönsteröppningar och lutande solbänkar. I fonden finns visuell kontakt med Trekantsparken, vilket under varmare årstider gör att gatan mynnar ut i frodig grönska.

Påverkan och konsekvenser

Mot Rosterigränd tillkommer två nya tillbyggnader i sex respektive sju våningar. Vidare byggs nuvarande entrédelen (hus C) ut något och får en ny glasfasad med täta partier i mörkare kulör, vilket kan ses närmast i bild till höger. Här tillkommer också ett räckes som avgränsning för ovanliggande terrass. Huvudentré och reception flyttas från denna del till den norra tillbyggnaden (utanför bild). Den södra och högre tillbyggnaden, som skjuter ut bortom tidigare entrédelen, skymmer del av de ursprungliga fasaderna på hus D. Tillbyggnadens färg ansluter till befintligt fasadmateriäl. Längst bort

närmast Trekantsparken syns lågdelen på hus D sticka ut, påbyggd med tre nya våningar. De tre nedersta våningarna, där ursprunglig fasad bibehålls, är det enda som blir igenkännligt i denna vy jämfört med befintlig situation. Högst upp syns de tre påbyggda våningarna på högdelen av hus D, med fasader i matt material för att anknyta till befintlig tegelarkitektur.

Resultatet är en närmast total omvandling mot Rosterigränd. Till- och påbyggnaderna bidrar till ett trängre och mer slutet gaturum. Därmed finns en risk att miljön blir än mörkare och mer ogästvänlig jämfört med idag. Kontakten med Trekantsparken bibehålls och

riktningen på gatan förstärks något när utrymmet tätar. Tillkommande volymer i olika höjd och material skapar större variation jämfört med dagens situation. Tilläggen bidrar också till att ursprungliga volymer blir svårare att läsa från detta håll. Omgestaltningen av hus C med material och kulörer i varmare ton minskar kontrasten mellan de olika delarna.

Genom att stora delar av fasaderna på hus D skymms minskar dess postmodernistiska karaktär och läsbarheten av dessa volymer som en senare årsring i myndighetskomplexet försvagas.

Vypunkt 4 - Trekantsparken

Nuläge

Kontorshuset D och flerbostadshuset (Rosteriet 7) bildar front för kvarteret mot Trekantsparken. Ingången till Rosterigränd skymms sommartid till stor del av vegetation.

Byggnaderna har idag två olika uttryck som tydligt speglar två olika årsringar i den kontinuerliga utvecklingen av Liljeholmen.

Kontorshus D från 1990-talet speglar kontoriseringen av Liljeholmen och utgör en senare årsring i Byggnadsstyrelsens kontorskomplex. Byggnaden har en tydlig form- och tyngdverkan med lekfulla inslag av lågmäld postmodernism. Byggnaden orienterar sig ut mot Trekantsparken, där högdelen gavel bildar en vertikal accent. Lågdelen bildar avskärmning in mot kvarteret och fäster byggnaden i riktning mot marken. Byggnaden är försedd med ett flertal burspråk. På lågdelen finns två burspråk i vit plåt mot Trekantsparken och på högdelen finns ett bredare burspråk av tegel som markerar mittpartiet i fasaden mot Trekantsparken. Ingen entré vetter ut mot parkrummet.

Mötet med bebyggelse och park är förhållandevis direkt och sömlöst från denna vypunkt. (Låga) buskrader med bänkar ut mot parken bidrar i viss mån till att visuellt rama in och tydliggöra parkrummet med den gröna ovalen.

Påverkan och konsekvenser

Planförslaget bygger vidare på grundformen i hus D, men skalan är betydligt större. Den nya långsidan vilar på den äldre lågdelen, vilket tydliggör de två årsringarna i byggnaden. Däremot är inte det breda burspråket kvar som var en identitetsmarkör för den äldre byggnadskroppen. Planförslagets högdelen har tio våningar med större fönster i övre delen än i den nedre. Effekten bedöms bli en ökad vertikalverkan och lätthet i uttrycket. Trots minskad tyngd i jämförelse med befintlig byggnad bedöms planförslaget bli mer dominant genom sin större skala. Den nya skalan balanseras upp av Trekantsparkens stora landskapsrum då det ger möjlighet att ta in byggnadskomplexet.

Högdelen är arkitektoniskt inordnad i ett strikt ramverk, med mer enhetlig gestaltning och mindre variation.

Planförslaget ger trots detta ett något splittrat helhetsintryck med variationen i fasadmaterial, förskjutningen av fönsterstorlekar i högdelen och mötet mellan den äldre lågdelen med de föreslagna byggnadsvolymerna.

Terrassen på långsidans tak, högre våningshöjder med stora fönster och mer ljusinsläpp är uttryck för samtida preferenser på kontor och fysisk arbetsmiljö.

En tydlig entré bidrar tillsammans med stora fönster till att kontorshuset öppnar upp sig mot parken och inte uppfattas som lika slutet. Genom att Hus D:s framsida vänds mot parken betonas parkrummets betydelse i staden. Övergången mellan park och kontorskvarteret sker genom en liten nivåskillnad med trappa och planteringar. Detta bidrar till att parkrummet blir tydligare definierat.

Läsbarheten av den tidigare lågmälda postmoderna grundtonen i gestaltningen bedöms försvagas genom planförslaget, bland annat genom att burspråk försvinner.

Genom att byggnaden tar ett steg fram i parkrummet och utrustas med nya utåtriktade entréer åt detta håll åstadkoms en mer aktiv koppling till parken. Parken får en ny och tydligare framsida.

Vypunkt 5 - Reimersholmsbron

Nuläge

Från Reimersholmsbron gör Nybohov stort avtryck i stadsbilden, där skivhus och punkthus accentuerar terrängens nivåskillnader. Vid Liljeholmshamnen ligger kvarteret Tryckeriet 13 med sina lågmälda och funktio-
nalistiska uttryck. Bostadshuset i kvarteret Rosteriet 7 skapar en uppfattning om att bebyggelsen trappar upp mot Nybohovsberget, trots att de ligger i en lågpunkt.

Vyn har betydelse eftersom den åskådliggör hur bebyggelse i Liljeholmen förhåller sig till topografin.

Påverkan och konsekvenser

Planförslaget höjer sig ovan kvarteret Tryckeriet. Delar av punkthusen på Nybohovsberget döljs, vilket minskar deras medvetna vertikalverkan. Planförslagets olika byggnadskroppar skapar variation i siluetten och bryter delvis ner den massiva skalan. Siluetten upplevs samtidigt som mer orolig än nuläget som domineras av horisontella linjer.

Tillkommande bebyggelse bedöms försvaga läsbarheten av samspelet mellan bebyggelse och Liljeholmens speciella topografi med stora nivåskillnader. Nybohovsberget med dess bebyggelse blir mer otydligt i stadsbilden.

Vypunkt 6 - Södermalm

Nuläge

I vyn blickar man över vattnet från Hornstulls strand mot Liljeholmskajen och Lövholmen med Cementas silos till höger i bild. Stadsbilden är luftig med förhållandevis jämn siluett, undantaget silos, och glapp som skapar siktdjup.

Strandkanten ramas in av en trärad. Nybohovsberget anas mellan kontorshusen i kvarteret Tryckeriet.

Rosteriet 6 och 8 döljs av vegetation och mellanliggande kontors- och industrikvarter i kvarteret Tryckeriet 13 och 14. Bostadshuset i Rosteriet 7 är synligt utan att dominera i vyn. I bakgrunden ses skiv- och punkthusen uppe på Nybohovsberget som accentuerar landskapets topografi.

Vyn bedöms som viktig för att den ger en överblick över Liljeholmens och Lövholmens vattenfront.

Påverkan och konsekvenser

Tillkommande byggnadsvolymer gör ett tydlig avtryck i stadsbilden då den från en lågpunkt höjer sig över framförliggande bebyggelse. Siktdjupet minskar och stadsbilden blir något mer förtätad. Planförslaget döljer Nybohovsberget och skymmer skivhus på Nybohovsberget. Konsekvensen bedöms bli att läsbarheten av det medvetna samspelet mellan bebyggelse och topografi på Nybohovsberget försvagas.

Kontorskomplexet består av olika byggnadsvolymer, vilket skapar variation och bidrar till att bryta ner skalan.

Vypunkt 7 - Liljeholmsbron

Nuläge

Från Liljeholmsbron är stadsbilden mångfacetterad med bebyggelse och stadsrum som speglar olika epoker, funktion och bebyggelseskalar. Kvarteret Rosteriet spelar en mycket undanskymd roll. Hus A i kvarteret Rosteriet 6 skymtar fram mellan bostadskvarteret Lilla Katrineberg på Liljeholmberget och bostadshuset i jugendstil (tidigare Liljeholmens kommunalhus) från 1906 (Stora Katrineberg 1).

Vyn är betydelsefull för att den ger en förståelse för Liljeholmens bebyggelseutveckling. Många människor rör sig över bron med bil, cykel eller till fots.

Påverkan och konsekvenser

Tillkommande bebyggelse utgör en fond vid Liljeholmsvägen, men har en nedtonad roll i stadsbilden. Liljeholmen kännetecknas av en kontinuerlig förändring. Genom planförslaget läggs en årsring på en annan och kompletterar de tidigare epokerna i Liljeholmens bebyggelseutveckling.

Planförslaget håller sig under takfoten på det tidigare municipalhuset (Stora Katrineberg 1) som är fortsatt dominant.

Planförslagets bedöms ha en positiv påverkan för läsbarheten av stadsdelens bebyggelseutveckling från sommarnöjen, industriepoken, kontoriseringsen t.o.m nutida stadsomvandlingen med funktionsblandning och centrumbebyggelse.

Vypunkt 8 - Nybohovsbacken

Nuläge

Från Nybohovsbacken får man en vid utblick över Stockholms stadslandskap. Förgrunden domineras av bergets gröna slutningar med Trekantsparken nedanför. I låglänt läge ses delar av Liljeholmen och Lövholmen. Bostadshusen i Rosteriet 7 drar till sig uppmärksamhet, medan övriga kvarter inom Rosteriet är mer nedtonade i uttryck och skala. Den röda tegelkvarteren, Lilla Katrineberg, på Liljeholmsberget utgör en tydlig färgklick. I bakgrunden ses Hornstull med Högsålidkyrkan som landmärke i en i övrigt förhållandevis jämn stadssiluett. I vyn får man en uppfattning av stadsdelarnas topografi med dess höjder, låglänta partier och stråk av grönska.

Vyn har viss betydelse utifrån möjligheten att få en övergripande bild av staden och dess siluett.

Påverkan och konsekvenser

I vyn får planförslaget ett stort visuellt genomslag och blir ett dominant inslag i stadsbilden. Dess olika byggnads-volymer skapar variation i siluetten. Mötet mellan det bebyggda och gröna blir mer distinkt genom planför-slagets höga volymer.

Småskaliga Rosteriet 5 skymms delvis. Konsekvensen blir att arvet från atomkraftsperioden blir mindre läsbart från detta håll.

Föreslagna volymer höjer sig över Rosteriet 7 och tillsammans medför de en skalförskjutning i denna del av Liljeholmen. Planförslaget upplevs från Nybohovsbacken att ligga i nivå med bebyggelsen i Lilla Katrineberg. Detta bedöms försvåra läsbarheten av landskapets nivåskillnader.

Delar av Hornstull skymms. Stadens landmärken såsom Högalidskyrkan och Stockholms stadshus är fortsatt synliga i bakgrunden.

Vypunkt 9 - Trekantssjöns västra strand

Nuläge

Vy över Trekantssjön mot Lövholmen och Liljeholmen med kvarteren inom Rosteriet. En grön bård med lövträd omger Trekantssjön.

Rosterikvarteren ligger låglänt, på flack mark, ut mot sjöns östra sida.

Bostadshusen i Rosteriet 7 dominerar vyn genom sin skala och glasade balkongrader. Högdelen i Hus D (Rosteriet 8) syns tydligt över Trekantsparkens träd. Kvarteret Vänthallen med sina vita bostadshus ligger till höger om Rosteriet 7. Även övre delar av Hus B och Hus A i Rosteriet 6 skymtar fram. Kvarteret Lilla Katrineberg på Liljeholmsberget med sina röda tegelfasader och röda tak anas i bakgrunden liksom delar av bebyggelse på Södermalm.

I riktning mot Lövholmen (vänster om Rosteriet i bild) bebyggelseskalan lägre och håller sig i jämnhöjd eller

under trädtopparna. Till höger utanför bild höjer sig Nybohovsberget med storskalig bebyggelse på höjden. En bredare vy hade eventuellt påverkat uppfattningen om skalförhållanden mellan bebyggelse och topografi.

Hus D har ett visuellt framträdande läge ut mot Trekantsparken och sjön men är förminskad i relation till bostadshusen i Rosteriet 7.

Vyn är betydelsefull därför att många personer uppehåller och rör sig utmed Trekantens stränder.

Påverkan och konsekvenser

Den nya bebyggelsen omformar siluetten. Förslaget förstärker tillsammans med kvarteren Rosteriet 7 och Vänthallen upplevelsen av en tät och storskalig stadsfront. Föreslagna byggnadsvolymer är högre än omkringliggande bebyggelse. Föreslagen bebyggelse blir dominant i stadsbilden genom sin bebyggelseskala och öppna läge ut mot sjön. I vyn framträder också en hel sida av kontorskomplexets högdelar, lika väl som dess lågdelar ut mot parken vilket ökar dess visuella inverkan.

Tillkommande bebyggelse signalerar att Liljeholmen är ett viktigt stadsdelscentrum och nod i staden. Tillsammans med planerad bebyggelse i Lövholmen och i Liljeholmens centrum får sjön Trekanten en tydligare urban inramning.

Planförslaget står i kontrast till den befintliga äldre industri- och kontorsbebyggelsens generellt lägre bebyggelseskala. Samtidigt är skalförskjutningen en

fortsättning på en pågående omvandling av Liljeholmen till ett stadscentrum med större byggnadsvolymer och mer blandad bebyggelse.

Konsekvenser för byggnaderna

I detta och följande avsnitt bedöms förslagets konsekvenser i relation till PBL:s paragrafer om förbud mot förvanskning, varsamhet och god helhetsverkan. Det råder för närvarande osäkerhet kring i vilken grad parametrar såsom fasadmaterial, färgsättning och detaljutföranden kommer att regleras i planen.

Bedömning av förvanskning, Hus A

För hus A innebär förslaget att fönsteröppningarna i bottenvåningen blir större, att västra fasaden byggs in när del av Rosterigränd glasas över till ett atrium, och att byggnaden förses med en påbyggnad i två våningar.

De fönsteröppningar i bottenvåningen som påverkas bibehåller sin bredd och sina lägen i linje med fasadens fönsteraxlar, och utökas endast nedåt. En sentida dörr mot öst ersätts också av ett fönster. Det är alltså inga nya öppningar som tas upp, och fasaderna bibehåller sin strikta indelning. Bottenvåningen mot väst och öst har sedan tidigare genomgått vissa förändringar och har därför en lägre nivå av ursprunglighet. Att ingreppen i befintliga väggar och fasader i huvudsak begränsas till sådana mindre känsliga delar bedöms som varsamt med hänsyn till byggnadens värden. Mot Lövholmsvägen medför de förstörade öppningarna ett mindre ingrepp i det karaktäristiska gavelmotivet: några aluminiumbröstningar måste tas bort och fönstrens befintliga indelning i två lufter utgår. Men eftersom det ursprungliga mönstret upprepas i samtliga ovanliggande våningar, och de större öppningarna utförs som ett konsekvent grepp i bottenvångens fasader, bedöms påverkan ändå bli begränsad.

Tillkommande delar i form av påbyggnader, tillbyggd entréfasad mot Lövholmsvägen och inglasning med atrium mellan hus A och B, är betydligt större grepp som får en mer långtgående påverkan. Att utrymmet mellan hus A och B byggs in bidrar i kombination med att hus B också byggs på, till att västfasaden inte längre blir synlig från omgivande gaturum. Fasaden bevaras till utformningen men kommer efter genomfört förslag endast kunna upplevas inifrån det sammanbyggda kontorskomplexet. Principen för tillbyggnad med lättare volym som är något indragen från hushörnen bedöms som god. Påbyggnadens ortogonal form och runda fläktuppbyggnad medför i sin tur att hus A får en ny silhuett och att den ursprungliga livfulla taklinjen förlorar i betydelse, även om den förblir tydligt läsbar. Byggnaden går från att vara en formstark och närmast fristående volym till att bli infogad i en större anläggning med många ingående delar. Dessa åtgärder bidrar kombinerat till att byggnaden får en försvagad och mindre tydlig roll i stadsbilden.

Påbyggnaden ses som den mest omfattande förändringen. Den tillkommande volymen är dock i stora drag utformad på ett sätt som är tydligt anpassat till ursprunglig byggnad och dess karaktärsdrag. Volymen är lätt att identifiera som ett tillägg och görs något indragen så att den ursprungliga trappande takfotslinjen förblir distinkt. Gestaltning och material ger ett lätt uttryck, så att påbyggnaden underordnar sig visuellt. Fasadindelning och fönstersättning följer ristningar och fönsteraxlar på befintlig byggnad. Det enda som avviker kraftigt och saknar beröringspunkter med ursprunglig byggnad är den runda fläktrumsuppbyggnaden. I

övrigt finns ett stort mått av hänsyn rent gestaltningsmässigt. Byggnadens avskalade modernistiska arkitektur utgör dock i grunden en utmaning; den starka renodlade formen med endast ett fåtal dekorativa inslag av hög kvalitet innebär att tillägg lätt riskerar att bli iögonfallande och störande. En uppenbar konsekvens av påbyggnaden är att den resulterande volymen kommer att vara sammansatt av två olika delar med inbördes olika utseende, och därtill ett tredje uppstickande element på taket. Den ursprungliga formen förblir läsbar nedtill, men upplevelsen av det renodlade uttrycket försvagas.

Trots de omfattande förändringar som förslaget innebär påverkas de flesta av byggnadens värdebärande karaktärsdrag endast i liten omfattning eller i vissa fall inte alls. För karaktärsdraget *putsad fasad indelad i fält med ristningar* medför förslaget en viss indirekt påverkan i och med inbyggnaden av västra fasaden, där ristningarna inte längre blir möjliga att uppfatta utifrån. Eftersom de förblir fullt synliga i huvudfasaden mot öst, och västra fasaden har en något underordnad betydelse, bedöms den samlade påverkan på den karaktärskapande fasadindelningen ändå som relativt begränsad. Men för det värdebärande karaktärsdraget *högre st byggnadsvolym med renodlad form* tangeras grader av påverkan som bedöms kunna innebära en risk för förvanskning.

Bedömning av varsamhet, Byggnadsstyrelsens kontorskomplex

Förslaget innebär att kontorshusens låg- och högdelar byggs på med vardera tre våningar, nya flyglar adderas mot Rosterigränd och Lövholmsbrinken, hus C byggs ut och om med ny fasad mot Rosterigränd, entréerna omgestaltas eller flyttas, utrymmet mellan hus A och B glasas in till ett atrium med ny fasad mot Lövholmsvägen, västra gaveln på hus B förändras med nytt trapphus och loftgångar som glasas in, och hus D får ett utökat fotavtryck i riktning mot Trekantsparken och Trekantsvägens vändplats.

Tilläggen hanteras i stor utsträckning som rejäla grepp där på- och tillbyggnader har utformats med en lågmäld gestaltning som bygger vidare på befintlig karaktär. De nya delarna åstadkommer en uppdatering med hänsyn till moderna krav på större fönsteröppningar, utrymmen för teknik och sammanhängande kontorslokaler, utan att försöka dra uppmärksamhet till sig rent arkitektoniskt. Detta anspråkslösa förhållningssätt visar på en grundläggande medvetenhet och varsamhet om byggnadernas nedtonade myndighetskaraktär.

Fasadgestaltningen i tillkommande volymer anpassas genom att fönsteröppningarna utformas med samma längd som i anslutande befintliga fasader. Detta bidrar till att den grundläggande rytmen och modulkaraktären bibehålls och lever vidare även i nya delar. Flygeltillbyggnaderna mot Rosterigränd och Lövholmsbrinken bidrar, i kombination med att delar av befintliga fasader byggs in eller omgestaltas, till att den ursprungliga uppdelningen i volymer blir mindre tydlig. Det blir svårare att tyda var gränserna går mellan hus B, C, och D när man rör sig

längs tvärgatorna inom kvarteret. Bidragande till detta är också en mer homogen kulör- och materialverkan på tillkommande fasader, som gör att kontrasten mellan delarna blir mindre påtaglig. För Rosterigränd är den lugnare övergången i viss mån positiv, medan den mot Lövholmsbrinken innebär att den karaktärsskapande rostfria plåten på hus C byggs in. Mot Lövholmsvägen och Trekantsparken bibehålls i hög grad kompositionen med tvärställda hög- och lågdelar som ett tydligt grundläggande uttryck, trots att proportionerna märkbart förändras. De nya rundade fläktrumsuppbyggnaderna tar fasta på framhävandet av teknik, som är ett tydligt drag i hela den ursprungliga anläggningen, och omtolkar detta grepp med nya material. Således bibehålls även en karaktärsfull taksilhuett.

Åtgärderna som omfattar flyttning och omgestaltning av entréer samt påbyggnad av den upphöjda källarvåningen mot Lövholmsbrinken påverkar delar som har begränsade värden och som bedömts tåliga för ändringar. Detta ligger i linje med medskicken. Vissa av de karaktärsskapande delar som utpekats har man dock valt att inte bevara. Här är det framför allt burspråket i rostfri plåt och det runda trapphustornet som är av betydelse. Det starkt tidstypiska draget med rostfri plåt försvinner helt, vilket bidrar till att hus B:s inslag av high-tech arkitektur och strukturalism försvagas. Rivningen av det runda trapphustornet, som är kännetecknande för Byggnadsstyrelsens produktion, bidrar till att läsbarheten av byggnadens statliga historia och karaktär i viss mån försvagas. Den ersättande utbyggda glasdelen på västra gaveln bidrar till att det blir svårt att uppfatta hur ursprunglig fasad sett ut och avviker delvis i karaktär från kontorskomplexets logiska uppbyggnad.

En konsekvens av att förhållandevis många ursprungliga fasadytor byggs in eller döljs är att skillnaderna mellan de två byggnadsetapperna framträder något mindre tydligt. Detta eftersom delar av de tidstypiska karaktärsdrag som urskiljer de två årsringarna från varandra minskar i omfattning. Men de två husen B och D kvarstår som en tydligt läsbar äldre grund i anläggningen, och någon del av de ursprungliga fasaderna kommer fortsatt vara synlig från de flesta punkter i omgivningen.

Förslaget visar generellt på ett hänsynstagande i förhållande till ursprunglig karaktär som på flera sätt är varsamt. Mångfalden av volymer som blir resultatet av omfattande till- och påbyggnader samt variationen i fasadmaterial som kan ses i aktuella illustrationer ger dock en komplicerad bild, där varsamhetsbegreppet är svårt att tillämpa.

Konsekvenser för kvarteret och omgivningen

Bedömning av helhetsverkan

Förslaget bidrar till att skalan och tätheten i kvarteret som helhet ökar påtagligt. Befintliga byggnader från olika tidsperioder kopplas samman med varandra och tillfogas nya volymer på ett sådant sätt att Rosteriet 6 och 8 bildar en stor sammansatt anläggning. Detta bidrar delvis till att de två olika utvecklingsfaser som tydligt präglar kvarteret idag, kopplat till AB Atomenergi respektive Byggnadsstyrelsen, blir något svårare att urskilja från varandra. Den ökade höjden och volymtilläggen bidrar till att kontrasterna ökar i förhållande till kvarvarande småskalig industribebyggelse i väster. Det blir trängre och högre kring verkstadsbyggnaden inom Rosteriet 5, som då får en något försvagad visuell koppling till bränsleelementfabriken, den andra kvarvarande byggnaden från AB Atomenergis utvecklingsfas. Samtidigt bidrar höjdhöjningen till att jämma ut skillnaderna mellan kontorshusen och det idag visuellt dominanta flerbostadshuset inom Rosteriet 7. Således mildras effekten av flerbostadshuset som iögonfallande solitär.

Förslaget bidrar generellt till att bebyggelsen inom aktuella fastigheter får fler uttalade framsidor och en mer öppen och utåtvänd karaktär. Detta innebär att den slutna myndighetskaraktär som präglar byggnadsstyrelsens kontorsbyggnader idag delvis kommer att minska. Byggnadernas ursprungliga karaktär blir i sig något försvagad, men för omgivningen bedöms denna utveckling kunna tillföra kvaliteter i form av mer synlig aktivitet, liv och rörelse som understödjer den urbana karaktären kring Liljeholmen centrum och Trekantsparken. För Trekantsparken bedöms effekten bli övervägande positiv, då fronten på hus D får en mer aktiv samverkan med parkrummet. De nya entréerna ut mot parken kan bidra till folklivet och därmed till att upplevelsen av Trekantsparken som offentligt rum och stadspark förstärks.

Stadsbilden runt Trekantssjön är dynamisk med inslag av en rad olika årsringar och bebyggelsekaraktärer som skapar variation samtidigt som det bidrar till läsbarheten av Liljeholmens kontinuerliga utveckling och förändring. Den föreslagna utvecklingen av kvarteret Rosteriet bygger vidare på detta och bidrar till att addera ytterligare ett tidslager i stadsbilden. Genom skalförändringen och den mer utåtriktade karaktären förskjuts kvarteret mot Liljeholmen centrum. Detta är inte i sig negativt. Men skalförändringen innebär att den tidigare vägledande trädtoppshöjden frångås och att förhållandet mellan bebyggelse på höjder och i lågpunkter delvis förändras. Den effektfulla och visuellt dominanta gruppen av lamellhus och punkthus på Nybohovsberget får delvis en försvagad verkan som stadsbyggnadsmotiv till följd av förslaget. Stadsdelens stora höjdskillnader, som genom historien medvetet förstärkts genom bebyggelsens placering och utformning, kan komma att upplevas mindre tydligt. Detta är en utveckling som förespås fortsätta med andra planerade storskaliga byggnader i Liljeholmen centrum och Lövholmen, och effekten kan då bli en större kumulativ påverkan på Nybohovsbergets bebyggelse och stadsdelens höjdskillnader i stort. Samtidigt kan denna generella skalförskjutning innebära att Rosteriets högre höjd blir mindre iögonfallande och dominant längre fram.

Till- och påbyggnader hanteras genom försiktiga grepp vad gäller mötet mellan nytt och gammalt. En tydlig åtskillnad finns, samtidigt som tilläggen bygger vidare på kontorsbyggnadernas grundstruktur på ett anspråkslöst sätt. Detta bidrar i någon mån till att mildra verkan av de många och stora volymförändringarna. Men sammantaget bidrar förslaget till en mer komplex och varierad helhetsbild där de ingående delarna är något svårare att se och förstå.

SAMLAD BEDÖMNING

Inom planområdet finns från kulturmiljösynpunkt ett särskilt fokus på den grönklassade byggnaden Hus A, uppförd 1958 som bränsleelementfabrik och den mest betydelsefulla resten av AB Atomenergis verksamhet. Den högresta byggnaden har en relativt svag industrikaraktär efter rivningar och kontexten är försvagad efter att Atomenergis huvudkontor rivits och ersatts med ett flerbostadshus inom Rosteriet 7. Bränsleelementfabriken är kontoriserad sedan länge och knyts genom planförslaget än närmare intilliggande kontorshus. Den föreslagna tillbyggnaden/inbyggnaden av gård bygger - på ett anpassat sätt - bort den i sammanhanget underordnade långsidan mot väster. Byggnaden bedöms dock genom dockningen och ökade volymer inom kvarteret få en mindre framträdande roll i stadsbilden. Övriga tre fasader kommer fortsatt exponera byggnadens värdebärande karaktärsdrag. Föreslagna ändringar för att öppna upp byggnadens bottenvåning och dra nytta av det strategiska stadsmässiga läget bedöms vara varsamma.

Den föreslagna påbyggnaden som utgör en integrerad del av sammanlänkningsen med grannhusen är arkitektoniskt komplicerad. För det värdebärande karaktärsdraget *högre byggnadsvolym med renodlad form* bedöms påverkan av påbyggnaden vara av en sådan art att den bedöms kunna innebära en risk för förvanskning. Utformningen av påbyggnadens fasader har i sammanhanget mycket stor betydelse för hur en sådan bedömning kan falla ut.

För de kontorsbyggnader som uppfördes av statliga Byggnadsstyrelsen under sent 1970-tal och kring 1990, Hus B, C och D, bedöms föreslagna till- och påbyggnader samt fasadändringar i grunden vara anpassade till husens ursprung som lågmälda myndighetsbyggnader.

Volymhanteringen med en högre "ryggrad" och flyglar i varierande höjder samt framhävda teknikutrymmen lever vidare men omtolkas i ny skala. Fasadernas grundläggande rytm som baseras på ett för byggtiden typiskt modulsystem behålls och tas upp i påbyggnader. Andra karaktärsskapande inslag lever delvis vidare medan element som är uttryck för arkitekturriktningen strukturalism utgår. Ett bevarande har prövats men i den svåra balansgången mellan att bibehålla en utpräglad historisk läsbarhet och att skapa en god, sammanhållen helhetsverkan har valet blivit att inte bevara eller omtolka dessa inslag.

De omfattande volymändringar som föreslås gör det svårare att läsa den ursprungliga uppbyggnaden och resulterar i en komplex helhet. Trots ett medvetet och hänsynsfullt angreppssätt är det inte självklart att varsamhetskravet kan sägas uppfyllas.

Ifråga om bebyggelsens helhetsverkan kan det konstateras att det idag redan svåröverskådliga komplexet genom förslaget får fler framsidor och i flera avseenden samverkar bättre med omgivningen. Kvarteret blir mer öppet och utåtvänt och en mer välfungerande närmiljö gör att det får en mer integrerad roll i denna del av Liljeholmen.

Befintliga byggnader byggs samman till en större enhet. Den glasade länken mellan Hus A och B och blir ett nytt inslag som dock får en tillbakadragen roll i stadsbilden. Med försiktiga och känsliga grepp i mötet mellan befintligt och nytt och lyhördhet för den i grunden anspråkslösa arkitekturen blir det i många avseenden en lågmäld helhetsverkan trots att skalan växer.

En följd av den växande skalan är att Rosteriet 7 blir mindre av en solitär och dess dominanta verkan tonas ned. Rosteriet 5, den andra kvarvarande byggnaden från AB Atomenergis verksamhet, blir i sin tur än mer underordnad den stora kontorsanläggningen. Det betyder ett svagare samband med Hus A.

För Trekantsparken bedöms förslaget ge övervägande positiva effekter. Kvarteret blir mer aktivt mot den postmodernistiska parken genom en tydligare rumslig avgränsning och nya entréer. Kvarteret kopplar genom skaländringen på och förstärker den markerade fronten som Liljeholmens centrum och bostadshusen intill skapar. Detta bidrar till större kontraster mellan grönska och bebyggelse i inramningen runt sjön Trekanten vilket i sig inte bedöms vara negativt utan i linje med den stadsutveckling som medvetet bedrivits i Liljeholmen sedan millennieskiftet.

Liljeholmen har sedan mitten av 1800-talet varit en synnerligen föränderlig del av Stockholm. Landskapet är delvis dramatiskt och bidrar liksom infrastrukturen till en uppdelad stadsdel. Sett till kulturmiljövärden finns delområden och enklaver med särskilt intresse. Känsligheten för ändringar och omvandlingar är lägre än på de flesta andra håll inom Stockholms gränser. Ständig utveckling och transformation är ett bärande inslag i kulturmiljön. Bebyggelse med ökad höjd i de lägre belägna delområdena som Rosteriet innebär emellertid att den karaktärsfulla topografin får en successivt mindre framträdande roll i stadslandskapet. Från kulturmiljösynpunkt är en konsekvens av planförslaget att det markanta Nybohovsberget, vars verkan medvetet förstärks av storskalig bebyggelse från åren kring 1960, får en minskad synlighet och en svagare roll sett ur vissa vinklar. Andra planerade stadsutvecklingsprojekt bidrar till denna förändring.

KÄLLHÄNVISNING

Litteratur

Andersson, T., Hallemar, D. & Kling, A. (2013). *Guide till svensk landskapsarkitektur*. Stockholm: Arkitektur.

Byggnadsstyrelsen. (1983). *Byggnadsstyrelsen: byggnadsverk och verksamhet*. Stockholm: Byggnadsstyr.

Finansdepartementet. (1963). *Statens offentliga utredningar 1963:69. Lokalisering av statlig verksamhet*.

Gårdstedt, H, Magnusson, J., Alton, J., Johansson, L. & Libeck, M. (2019). *Lövholmen 12 m.fl. Kulturmiljöutredning. Tyréns*.

Lagergren, M. & Magnusson, J. (2019). *Marievik, Kulturhistoriskt underlag för detaljplanearbete och antikvarisk konsekvensbeskrivning*. Tyréns.

Lagergren, M. (2021). *PM Kulturvärden Rosteriet*.

Lagergren, M., Nilsson, D. & Pettersson, S. (2024). *Liljeholmen stadsbilsanalys*. Tyréns.

Nilsson, S. (1994). *Byggnadsstyrelsen 1918-1993*. [Stockholm]: [Statens fastighetsverk].

Norqvist-Svensson, G. (2023). *Pharmacia i 100 år. Företagskällan*.

Reaktorn: AB Atomenergis personaltidning. (1957-1979). Stockholm: AB Atomenergi.

Spång, A. (2020). *Myndighetsflyttar med svåra följder*. Publikt.

Stockholms stad. (2008). *Parkplan Liljeholmen*.

Stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad. (1997). *Områdesplan Liljeholmen*.

Tekniska museet (2021). *Kärntekniska anläggningar i Sverige*.

Thörner, L., Innerstedt, F. & van Gelderen, N. (2019). *Kulturmiljöunderlag Liljeholmens centrum*. Nyréns.

Vattenfall (u.å.). *Den svenska linjen*.

Wikdahl, C.E. (2007). *Marvikenreaktorn - ett industripolitiskt utvecklingsprojekt i otakt med tiden*.

Internet

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet, <https://app.raa.se/open/bebyggelse/>

Digitalt museum, <https://digitaltmuseum.se/>

Kringla, Riksantikvarieämbetet, <https://kringla.nu/kringla/>

Lantmäteriets karttjänst, <https://minkarta.lantmateriet.se/>

Stockholmskällan, <https://stockholmskallan.stockholm.se/>

Stockholms universitetsbibliotek, Kartrummet, <https://kartavdelningen.sub.su.se/kartrummet/>

Wikipedia, <https://sv.wikipedia.org/>

Arkiv

Stockholms stadsbyggnadsnämnds arkiv

ArkDes

Stockholmskällan

Stockholms stadsarkiv

Kommunfullmäktigetryck

Gatukontorets parkavdelnings arkiv

Riksarkivet

Övrigt

Strålsäkerhetsmyndigheten. (2024). *Atomåldern och den svenska linjen - Strålsäkerhetens historia del 3*. Strålsäkert - En podd om strålning.

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

TYRÉNS